

The Necessity of Fundamental Transformation in the Archaeology Education System of Iran

Poorya Khadish¹

Abstract

The isolation of Iran's archaeology education from the global advancements, particularly over the last few decades, has created a significant gap between our knowledge and international standards in this field. Despite possessing numerous ancient sites, a large number of eager students, and a history marked by pivotal developments in human societies, Iran has the potential to become a leading center for archaeology education, fieldwork, and scientific output on the world stage. However, as this article will demonstrate, Iran's archaeology is currently experiencing deep stagnation in both scientific and practical domains, despite an increase in publications. This regression is particularly evident when compared to neighboring countries that have achieved socio-political stability and recognized the importance of archaeology. Moreover, the lack of effective education on the significance of archaeology for different segments of society, especially at pre-university levels, has led to our cultural heritage becoming vulnerable to be looted, destroyed, and exploited for personal gain. In this article, we will review the history of archaeology education in Iran, exploring its developments and setbacks, and analyze the reasons for this stagnation. We will also propose potential solutions to overcome these challenges. Although we acknowledge that the current impetus for change may be beyond our control, or that there may be no immediate decision to address this issue, we believe we have fulfilled our national duty to safeguard our cultural heritage. We remain hopeful for an opportunity to restore Iran's rightful place in the global scientific and cultural community.

Keywords: Educational System; University; Archaeology; Iran; Specialization.

¹ MA in Archaeology, Iran poryakhadish@gmail.com

Article info: Received: 11 November 2024 | Accepted: 28 December 2024 | Published: 1 July 2025

Citation: Khadish, Porya. (2025). "The Necessity of Fundamental Transformation in the Archaeology Education System of Iran". *Caspian*, Vol. 2 (4): 145-172.

<https://doi.org/10.22034/cj.2024.488278.1019>

Introduction

The motivation to write this text arose during and after a rescue excavation at the Chamshir Dam in Gachsaran City in the winter of 2022. It was here that I first realized how few people, like the originator of the term “rescue excavation,” might witness the betrayal of their dreams and aspirations encapsulated in a single word. The term “rescue” might be more appropriately applied to operations like those at the Abu Simbel temples in Egypt, while another term should be coined for the archaeological activities carried out on the periphery of Iran’s construction projects.

The decline in the importance and credibility of archaeology within the political structure of the government and Iranian society over the past few decades can largely be attributed to the outdated educational system and the resulting inefficiencies in the executive organization of archaeology in Iran. This issue is further compounded by the varying attitudes and positions of different specialties and sciences in the eyes of the government.

The purpose of this text is to examine the deficiencies that have led to these conditions and to propose solutions for improving the situation. The numerous universities and institutions that currently train archaeologists play a pivotal role in perpetuating the stagnation within Iran’s broader field of archaeology. A comparison of the planning, management, and scientific achievements of archaeological projects in Iran with those in developed countries reveals significant weaknesses in the scientific outlook of both grad-

uates and decision-makers in the field. These issues are deeply rooted in the traditional model of archaeology education in Iran.

An examination of the curriculum and content of archaeology programs at the University of Tehran, which have been replicated at newer educational centers across the country, highlights not only a disconnection from contemporary global archaeological science but also from the questions and concerns relevant to Iranian society. What students learn in these institutions is often a superficial and outdated understanding of art history or, at best, a cursory introduction to a few main branches of archaeology, anthropology, and interdisciplinary sciences.

A significant consequence of this weak educational approach is the neglect of archaeology and cultural heritage at higher levels of the country’s administration. This neglect is due to the lack of capable and expert managers emerging from academic centers. This issue is evident in fewer number of archaeological studies and the meager budget allocated to cultural heritage compared to other ministries and agencies. Since the Islamic revolution, apart from a brief period under the commendable leadership of Masoud Azarnoosh, Iranian archaeology has regressed and has yet to achieve the status it deserves. A comparison of the surge in the quantity and quality of national and international archaeological studies and projects during his tenure with today’s dire conditions clearly reflects the government’s shifting perspective on the importance of archaeology real-

izing weaknesses in the management of this field.

Discussion

The deficiencies in Iran's educational system are now manifested in the scientific and practical aspects of archaeological knowledge in the country. These issues include weak execution of archaeological excavations, poor analysis and interpretation of findings, a lack of interdisciplinary specialists, difficulties in utilizing modern scientific resources due to inadequate English language proficiency, and inability to engage with international researchers and scientific institutions. Additionally, there is a struggle to secure international educational and research opportunities funded by foreign sources, a low quality of publications compared to global standards, and significant shortcomings in managing archaeological administrative organizations in Iran.

It must be admitted that Iran's archaeology education is underdeveloped, and superficial changes to course materials cannot transform the outdated and stagnant structure of this field. Given these circumstances, the proliferation of archaeology teaching centers and universities, which annually promote themselves and guide students from associate degrees to doctorates, is nothing more than misleading the young generation and creating opportunities for the survival of educational groups.

Conclusion

Reforming Iran's archaeology education system will require a genuine cul-

tural revolution, not just changes at the superficial level of the discipline's structure and principles. The first step in this transformation should involve temporarily closing all current educational centers for several years to completely redefine their courses, curricula, and teaching staff. Removing art history from archaeology courses and establishing it as a separate field with specialized instructors is another necessary step in modernizing archaeology education. Therefore, it is suggested that several leading universities, by attracting prominent professors, specialize in teaching specific courses.

In addition to mastering modern research and teaching methods, instructors in historical and Islamic courses should be able to read and analyze texts related to their specialized sub-fields, such as seals and numismatics, metalwork, pottery, architecture, religion, and political history. They should also acquire the necessary knowledge and expertise in social and ethnoarchaeology.

Two approaches can be considered for developing the human resources needed for these specialties, though providing the necessary laboratory and technical facilities and infrastructure for graduates in these fields will undoubtedly be costly and sometimes challenging.

The first approach is to recruit prominent international lecturers to train a select number of distinguished students in the specialized branches and sub-branches of archaeology at various levels. This method would lead to the localization of many specialties

related to archaeological studies. However, a major challenge is students' ability to grasp educational concepts in an international scientific language. Therefore, intensive English language courses should be offered before and during specialized training.

The second approach involves sending a number of students to internationally recognized educational centers to acquire the specializations needed for archaeological studies. In this regard, graduates from related fields could also be considered. For example, graduates in plant and animal biology could be suitable candidates for studying archaeobotany and archaeozoology.

Regarding public education about archaeology, it is crucial to engage the new generation, who have the potential to influence societal attitudes towards cultural heritage. Thanks to socio-cultural developments in recent decades,

this generation has become increasingly effective in shaping the mentality and knowledge of family members and, more broadly, public opinion. Their capacity should be leveraged to reshape views on the importance of archaeology and transform how people interact with historical-cultural artifacts. Introducing archaeology concepts into school curricula, organizing visits to archaeological sites, and practicing excavation in the form of pseudo-archaeology can effectively change societal attitudes towards cultural heritage. These initiatives could also inspire the new generation to pursue archaeology at the university level. For older age groups, experiential education courses and more engaging media tools, such as scientific documentaries, can be effective in raising public awareness and shaping attitudes towards archaeology and its significance.

لزوم تحول بنیادین در نظام آموزش باستان‌شناسی ایران

پوریا خدیش^۱

چکیده

جدا ماندن نظام آموزش باستان‌شناسی ایران از روند تحول و پیشرفت دانش باستان‌شناسی جهانی که طی چند دهه اخیر شتاب گرفته، فاصله عمیقی میان دانش ما نسبت به استانداردهای جهانی این علم را ایجاد کرده است. وجود محوطه‌های باستانی پرشمار، لشکری از مشتاقان فراگیری این تخصص و قرارگیری در خاستگاه شماری از تحولات بنیادین در تاریخ تحول جوامع انسانی، می‌توانست کشورمان را به یکی از کانون‌های اصلی آموزش، فعالیت میدانی و برون‌داد علمی باستان‌شناسی در سطح جهانی تبدیل کند. با وجود این، همان‌گونه که در این نوشته خواهیم دید اکنون باستان‌شناسی ایران با وجود کمیت‌گرایی در انتشارات، رکود عمیقی در زمینه‌های مختلف علمی و عملی خود را تجربه می‌کند. این عقب‌ماندگی به‌ویژه در مقایسه شرایط ایران با برخی کشورهای همسایه که به ثبات سیاسی-اجتماعی رسیده و به اهمیت باستان‌شناسی پی برده‌اند، قابل لمس است. علاوه بر این، به دلیل نبود آموزش‌های مؤثر مفاهیم و اهمیت باستان‌شناسی برای اقشار مختلف جامعه و به‌ویژه در مقاطع پیش از دانشگاه، میراث فرهنگی ما را به عرصه‌ای برای یادگارنویسی، تخریب و کسب ثروت تبدیل کرده است. در مقاله حاضر ضمن مروری بر پیشینه آموزش باستان‌شناسی و فراز و فرودهای آن در ایران به واکاوی دلایل این عقب‌ماندگی پرداخته و سپس می‌کوشیم راهکارهایی برای برون‌رفت از این رکود پیشنهاد دهیم. اگرچه می‌دانیم، در حال حاضر سطح اراده برای آغاز این تغییر و تحول فراتر از توان ما است یا تصمیمی برای آن وجود ندارد، با این حال به وظیفه ملی و میهنی خود در قبال میراث فرهنگی سرزمین‌مان عمل کرده و در انتظار فرصتی برای بازیابی جایگاه واقعی ایران در مجامع مختلف علمی و فرهنگی جهان می‌مانیم.

واژه‌های کلیدی: نظام آموزشی، دانشگاه، باستان‌شناسی، ایران، تخصص‌گرایی.

^۱ کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، تهران، ایران. poryahadish@gmail.com

مشخصات مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۸/۲۱ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۸ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۴/۱۰

استاد: خدیش، پوریا. (۱۴۰۴). لزوم تحول بنیادین در نظام آموزش باستان‌شناسی ایران، کاسپی، سال ۲، شماره ۴: ۱۴۵-۱۷۲.

مقدمه

کشور به شدت ناهمسان و تحقیرآمیز است بلکه حتی در میان باستان‌شناسان نیز مفهوم برابری و برابرتی فارغ از بحث صلاحیت و شایستگی وجود دارد.^۲ به نظر می‌رسد غیر از نوع نگرش و جایگاه متفاوت تخصص‌ها و علوم مختلف نزد حاکمیت‌ها، عقب‌ماندگی نظام آموزشی و به تبع آن تشکیلات اجرایی باستان‌شناسی ایران طی چند دهه اخیر از مهم‌ترین دلایل از دست رفتن اهمیت و اعتبار باستان‌شناسی در ساختار سیاسی حاکمیت و جامعه ایرانی بوده است.

همان‌گونه که در ادامه خواهیم دید، دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های پرشماری که اینک باستان‌شناس آموزش می‌دهند نقشی اساسی در شکل‌گیری و تعمیق رکود فعلی در عرصه عمومی باستان‌شناسی کشور دارند. مقایسه برنامه‌ریزی، مدیریت و دستاوردهای علمی پروژه‌های باستان‌شناسی در ایران با کشورهای مرقی، ضعف‌های جدی در نگاه علمی دانش‌آموختگان و همچنین تصمیم‌گیرندگان حوزه باستان‌شناسی را آشکار می‌سازند که به روشنی ریشه در الگوی سنتی آموزش این علم در ایران دارند. نگاهی بر محتوا و سرفصل‌های آموزش باستان‌شناسی دانشگاه مادر (دانشگاه تهران) که در همه مراکزهای تازه تأسیس آموزشی کشور تکثیر می‌شود نه فقط جداافتادگی دانشجو از علم روز باستان‌شناسی دنیا بلکه همچنین از پرسش‌ها و ضرورت‌های مرتبط با افکار جامعه ایرانی را نشان می‌دهند (در باره مثالی در این زمینه بنگرید به یداللهی و پلوه‌ای، ۱۳۸۹). آنچه در این مرکزها

انگیزه نگارش این متن در حین و پس از اتمام یک کاوش نجات‌بخشی در محدوده سد چم‌شیر واقع در شهرستان گچساران در زمستان سال ۱۴۰۱ ایجاد شد. برای اولین بار در اینجا بود که دانستم کمتر کسی همانند مخترع اصطلاح پرطمطراق «کاوش نجات‌بخشی» توانسته این چنین شاهد خیانت به رؤیایها و آرزوهای خود در قالب یک کلمه باشد. به نظر بهتر بود نام نجات‌بخشی را برای آن نوع عملیاتی که مثلاً بر معبد ابوسمبل در مصر اجرا شده به کار برد و واژه دیگری را برای فعالیت‌های باستان‌شناسی که در حاشیه طرح‌های عمرانی ایران انجام می‌شود ابداع کرد.^۱ به هر حال، حضور دوباره‌ام در عرصه باستان‌شناسی کشور پس از یک دهه دوری خودخواسته نکته‌های ارزنده فراوانی از شاهکار مدیریت نهادهای تصمیم‌گیرنده در باستان‌شناسی کشور گرفته تا توان علمی و عملی موجود در حوزه باستان‌شناسی ایران را در برداشت. در اینجا قصد ندارم وارد این دو بحث اخیر شوم و خود را در جایگاه قضاوت درباره مدیریت یا ارزیابی صلاحیت فرد مشخصی قرار دهم؛ هدف از نوشتن این متن بررسی کاستی‌هایی است که در نتیجه آنها چنین شرایطی پدید آمده و پیشنهاد راهکارهایی برای اصلاح و بهبود این وضعیت است. در این برنامه میدانی همچنین برایم روشن شد که نه فقط توزیع امکانات و برخورداری از جایگاه اجتماعی-اقتصادی در میان متخصصان دو وزارتخانه میراث فرهنگی و وزارت نیرو در

^۱ در باستان‌شناسی بین‌المللی میان کاوش نجات‌بخشی (rescue excavation) و کاوش اضطراری (salvage excavation) تفاوت‌هایی به لحاظ زمان‌بندی و اهداف وجود دارد. به بیانی ساده، کاوش اضطراری درباره بقایایی اتفاق می‌افتد که به طور ناگهانی و بدون هیچ نشانه پیشین حین خاکبرداری یک پروژه عمرانی آشکار می‌شوند. در کاوش‌های نجات‌بخشی اما زمان به اندازه کافی برای تحقیقات گسترده باستان‌شناسی وجود دارد. با این حال، حدود ۱۶ سال مهلت وزارت نیرو برای تکمیل مطالعات باستان‌شناسی در حوضه سد چمشیر و تعلل بی دلیل متولیان میراث فرهنگی درست تا زمان آبیگری سد، این مطالعات را به کاوشی فوق‌اضطراری تبدیل کرد.

^۲ خود این محث نیز می‌تواند زمین‌های برای نوشتن چندین متن درباره شایسته‌گرایی و نخبه‌پروری در سازمان مدیریتی باستان‌شناسی ایران باشد.

پس از انقلاب به‌جز دوره‌ای کوتاه در زمان مدیریت شایسته دکتر مسعود آذرنوش، باستان‌شناسی ایران به قهقرا رفت و هرگز به جایگاهی متناسب با شأن و پتانسیل واقعی خود دست نیافت. مقایسه جهش در کمیت و کیفیت مطالعات و طرح‌های ملی و بین‌المللی باستان‌شناسی در زمان او که با خود توسعه آموزش‌ها را نیز به همراه آورد با شرایط اسف‌بار امروزی به روشنی نشان‌دهنده تغییر نگاه حاکمیت به اهمیت باستان‌شناسی کشور به دلیل ضعف در نهاد مدیریتی این رشته است. برای ثبت در تاریخ باید گفت که در یک دهه اخیر به‌جز اندکی بودجه مثله شده در طرح‌های به اصطلاح «نجات‌بخشی» و تعداد انگشت‌شماری برنامه پژوهشی، تقریباً هیچ اعتباری برای مطالعات باستان‌شناسی پرسش‌محور برای سرزمینی به وسعت و غنای باستانی ایران در نظر گرفته نشده است. در واقع، جایگاه و اهمیت کنونی میراث فرهنگی را می‌توان با شرایط سال‌های چپاول گنجینه غار کلامارک مقایسه کرد که در آن بی‌تفاوتی تصمیم‌گیرندگان نسبت به میراث فرهنگی به فاجعه‌ای که می‌دانیم ختم شد.^۱ در ادامه بی‌آنکه بیشتر وارد مصادیق و نمودهای تنزل جایگاه باستان‌شناسی در تشکیلات حکومتی و درون جامعه ایرانی شویم، پیشینه این علم در ایران و دلایل عقب‌ماندگی کنونی آن را بررسی کرده و می‌کوشیم راهکارهایی برای برون‌رفت از نابسامانی موجود را پیشنهاد دهیم.

تاریخچه آموزش علم باستان‌شناسی در ایران

یک سال پس از گشایش دانشگاه تهران، یعنی در سال ۱۳۱۴ مدخلی با عنوان «رشته آثار باستان» با طول مدت سه سال و گذراندن ۲۵ درس مورد تصویب شورای دانشگاه قرار گرفت و از همان

به دانشجو آموزش داده می‌شود صرفاً برداشتی سطحی و تاریخ‌گذشته از تاریخ هنر یا در بهترین حالت گریزی به کلیات و مقدمات معدودی از شاخه‌های اصلی باستان‌شناسی، انسان‌شناسی و علوم میان رشته‌ای دنیاست. در نتیجه این آموزش واپسگرا، هیچ متخصصی از دل مرکزهای آموزشی ما بیرون نمی‌آید و انبوه فارغ‌التحصیلان مقاطع کاردانی و کارشناسی در تلاش برای دستیابی به قله‌های علم در مقاطع بالاتر چیزی جز تکرار خسته‌کننده و بی‌فایده مطالب پیشین نمی‌شنوند. در نتیجه، پایان تحصیلات یا فراغت از جزوه‌های کلاسی برای شماری از این مشتاقان دانش واقعی باستان‌شناسی تازه زمان آموختن‌ها و فراگرفتن‌هاست اگر فرصت مناسبی دست دهد. برون‌داد این چرخه معیوب را در توان فنی و علمی دانش‌آموختگان برای اجرای پروژه‌های میدانی و همچنین کیفیت مطالب و نوشته‌های منتشر شده در مجله‌ها و مجلدهای مختلف می‌توان دید. در بُعد اجتماعی نیز همچنان از توجیه ماهیت و اهمیت باستان‌شناسی برای مردم درمانده‌ایم؛ میراث فرهنگی ارزشمندان بی‌وقفه توسط حفاران غیرمجاز به تاراج می‌رود و پرسش همیشگی «چی پیدا کردی؟» پس از پایان یک برنامه میدانی توسط تمامی قشرهای جامعه اعم از تحصیل‌کرده و عامی آزارمان می‌دهد.

یک پیامد جانبی اما مهم این شیوه آموزشی ضعیف ما، نادیده گرفته شدن باستان‌شناسی و میراث فرهنگی در سطوح فوقانی مدیریت کشور به دلیل پرورش نیافتن مدیران توانمند و متخصص از بطن مرکزهای دانشگاهی است. این معضل خود را در شمار مطالعات باستان‌شناسی و میزان تخصیص بودجه به حوزه میراث فرهنگی در میان دیگر وزارت‌خانه‌ها و دستگاه‌ها نشان داده است.

^۱ مشابه این تاراج اکنون با تخریب بافت تاریخی شیراز واقع در پیرامون شاهچراغ در جریان است. بنا به گفته‌ها، هدف از این طرح، خرید اجباری خانه‌های سنتی به مبلغ متری ۸ میلیون تومان، تبدیل کردن آنها به قبرستان و فروش به قرار متری ۳ میلیارد تومان است (منبع: افشاکری از پشت پرده طرح توسعه حرم شاهچراغ، مجله اینترنتی برترین‌ها، ۲۴ بهمن ۱۴۰۱).

شده درسی در این دوره نشان می‌دهد که محتوای درسی شامل آموزش به‌روزشده تاریخ هنر، زبان‌شناسی، اسطوره‌شناسی و باستان‌شناسی بوده است. دو تحول عمده در سال ۱۳۳۸ و با مدیریت نگهبان رخ داد که شامل ایجاد مقطع کارشناسی ارشد باستان‌شناسی و همچنین گشایش مؤسسه باستان‌شناسی دانشگاه تهران بود (ملک‌شهمیرزادی، ۱۳۶۶: ۷۰-۱). بدین ترتیب، دامنه فعالیت‌های کمی و کیفی دانشجویان گسترش یافت و مکانی دائمی برای گردآوری، طبقه‌بندی و مطالعه بر مواد فرهنگی حاصل از کاوش‌ها فراهم آمد. فعالیت‌های نگهبان نقطه عطفی در حوزه آموزش و پژوهش میدانی باستان‌شناسی ایران بود. او که هم‌زمان با مدیریت گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران، معاون فنی اداره کل باستان‌شناسی ایران نیز بود، مسیر ورود دانشجویان به عرصه کاوش و مطالعات میدانی را هموار کرد. بازسازی و تجهیز کاروانسرای محمدآباد خره در بوبین‌زهر با ۲۶۸ هزار تومان بودجه (معادل ۴۵ هزار دلار روز) به‌شکل پایگاهی رویایی برای اسکان اعضا و دانشجویان و مطالعه داده‌های حاصل از کاوش‌ها در این دشت از دیگر اقداماتی بود که توسط نگهبان در اوایل دهه ۵۰ خورشیدی صورت گرفت (Negahban, 2003: 267-88).

سال‌های ۵۰-۵۷ خورشیدی را می‌توان دوره طلایی آموزش باستان‌شناسی در دانشگاه تهران، تنها گروه باستان‌شناسی و تاریخ هنر کشور دانست. در این برهه اساتیدی مانند سیمین دانشور و غلامعلی همایون در بخش تاریخ هنر، عباس زمانی، سوسن بیانی و محمدیوسف کیانی در بخش اسلامی، پرویز ورجاوند و فرخ ملکزاده در بخش تاریخی و عزت‌الله نگهبان، یوسف

سال آغاز به‌کار کرد. مطالب آموزشی این دوره شامل درس‌های صنایع مستظرفه، علم آثار، نقاشی، زبان خارجی، تاریخ عمومی، تاریخ ایران قبل از اسلام و تاریخ ایران پس از اسلام و مدرسان آنها استادانی همچون امینه پاکروان، سعید نفیسی، رشید یاسمی و فردریک کرفتر بودند. بدین ترتیب، رسماً نخستین کرسی باستان‌شناسی در اولین دانشگاه مدرن ایران پایه‌ریزی شده و به جذب و آموزش دانشجو پرداخت. دانشجویان در پایان سال آموزشی موظف به اخذ شهادتنامه برای هر درس بودند و فارغ‌التحصیلی آنها با نگارش رساله‌ای مرتبط با تاریخ و فرهنگ‌های باستانی صورت می‌گرفت (سالنامه دانشسرای عالی، ۱۳۱۵). یک دهه بعد محتوا و سرفصل‌های آموزشی باستان‌شناسی تغییری اساسی یافت و علاوه بر درس‌های پراهمیتی مانند زبان فارسی ۱ و ۲، مطالب دیگری شامل باستان‌شناسی عمومی و باستان‌شناسی ایران، زبان پهلوی، طراحی و نقشه‌برداری فنی به دانشجویان ارائه شد.

در سال ۱۳۴۳ رشته باستان‌شناسی به‌شکل گروهی مستقل با مدیریت عیسی بهنام که از اداره کل باستان‌شناسی به دانشگاه تهران منتقل شده بود، درآمد. طی سال‌های بعدی درس‌های اختصاصی، پایه و اختیاری رشته باستان‌شناسی به ۱۰۰ واحد درسی افزایش یافت و نظام آموزشی نیز از شکل سالانه به صورت ترمی یا نیم‌سال تغییر کرد. پس از دکتر بهنام، دکتر عزت‌الله نگهبان به مقام مدیریت گروه باستان‌شناسی برگزیده شد و علاوه بر او استادانی مانند مهدی محقق، احسان نراقی، علینقی وزیری، مهدی بیانی، ابراهیم پورداود، بهرام فره‌وشی، ملکزاده بیانی، محسن مقدم و منوچهر ستوده به آموزش دانشجویان پرداختند. بررسی واحدهای ارائه

^۱ اهمیت این ماده درسی برای نگارش صحیح متون و پایان‌نامه‌های دانشجویی و سپس مقاله‌های علمی موردی است که نمونه مشابه آن را امروزه در دانشگاه‌های پیش‌تاز دنیا شاهدیم.

مجیدزاده، غلامعلی شاملو، هند صادق کوروس و صادق ملک شه‌میرزادی در بخش پیش‌از‌تاریخ دانشگاه تهران به آموزش دانشجویان می‌پرداختند. تمامی این استادان در معتبرترین دانشگاه‌های خارجی تحصیل کرده بودند و کیفیت آموزشی دانشگاه تهران در بالاترین سطح ممکن بود (ملک‌شه‌میرزادی، ۱۳۷۸: ۳-۵۲). در این دوره همچنین گذراندن برنامه آموزش میدانی به میزان ۲۰ واحد درسی برای دوره کارشناسی و همچنین به میزان ۸ واحد برای دوره کارشناسی‌ارشد به مدت یک نیم‌سال کامل برای هر دوره الزامی شد. درگیر کردن دانشجویان با تمامی مراحل یک پژوهش میدانی از مرحله تقاضا و اخذ مجوز و برنامه‌ریزی مالی تا تدوین گزارش کاوش به سرپرستی استاد نگهبان با همراهی دوره‌ای برخی از بهترین باستان‌شناسان داخلی و خارجی (ملک‌شه‌میرزادی، ۱۳۶۵: ۱۴۳-۱۴۷)، آثار خود را در توان علمی و اجرایی شماری از دانش‌آموختگان این دوره آشکار ساخت. از جمله این دانشجویان که بعدها برای ادامه تحصیل به دانشگاه‌های مطرح جهانی رفتند می‌توان به مسعود آذرنوش، حمید خطیب‌شهدی، جلال‌الدین رفیع‌فرو، سیدمنصور سیدسجادی، محمدصالح صالحی، حسن طلائی و عباس عزیزاده اشاره کرد.

آموزش باستان‌شناسی در ایران پس از انقلاب

اگرچه تقریباً از همان اول انقلاب رهنمودهایی برای قطع بدآموزی‌های به‌جا مانده از رژیم طاغوت در دانشگاه‌ها شنیده می‌شد اما در فروردین ماه ۱۳۵۹ و به دستور شورای انقلاب بود که انقلاب فرهنگی با هدف «اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها و از بین بردن فاصله میان دو نظام

آموزشی دانشگاهی و حوزوی» آغاز شد. این روند بیش از دو سال طول کشید و طی آن هزاران استاد و دانشجو با اتهاماتی مانند ضدانقلابی، لیبرالیستی و چپگرایی از دانشگاه اخراج شدند (Golnar, 1997).^۱ گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران نیز از این دگرگونی‌ها دور نماند و استادان دوره شاهنشاهی شامل نگهبان، سیمین دانشور، شاملو، هندصادق کوروس، ملکزاده، ورجاوند، مجیدزاده و همایون بلافاصله یا اندکی پس از این پاکسازی‌ها اخراج شدند (ملک‌شه‌میرزادی، ۱۳۷۸: ۵۳؛ همچنین بنگرید به Papoli-Yazdi, 2022)، هرچند هیچ مدرکی در تأیید دگراندیشی و ضدیت با اسلام و انقلاب این استادان ارائه نشد. در همان اوایل انقلاب فرهنگی کمیته‌ای متشکل از آقایان علی‌اکبر سرفراز، غلامرضا معصومی، عبدالله قره‌گزلو ثانی و خانم فخری دانشپورپرور برای بازبینی مطالب آموزشی پیشین گروه باستان‌شناسی و منطبق کردن آن با مبانی اسلامی تشکیل شد. برنامه درسی جدید این کمیته توسط وزارت فرهنگ و آموزش عالی مورد تأیید قرار گرفت و در سال ۱۳۶۵ طی بخشنامه‌ای به مدیریت گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران ابلاغ شد (بخشنامه سال ۱۳۷۴). از جمله مواد آموزشی جدیدی که به درس‌های تجدیدنظر شده پیشین افزوده شد، درس «باستان‌شناسی از نظر قرآن کریم» یا «بررسی تکوین و تطور تمدن‌های باستانی در قرآن کریم» بود که به پیشنهاد علی‌اکبر سرفراز وارد مبانی درسی باستان‌شناسی شد (پروین‌زاد، ۱۳۸۹: ۱۷). همچنین طبق رأی این کمیته کارشناسی، عنوان تاریخ هنر از گروه پیشین حذف شده و گروه جدید صرفاً با عنوان «باستان‌شناسی» در دانشکده ادبیات و علوم انسانی شروع به فعالیت کرد.

^۱ سقوط دانشگاه‌های ایران به پایین‌ترین جایگاه‌ها در رتبه‌بندی‌های جهانی طی دو دهه اخیر طبق گفته وزیر سابق دستور این انقلاب فرهنگی بوده است (منبع: اعتماد آنلاین، ۱۴۰۱/۱۲/۶ کد خبر: ۵۹۹۰۶۱ و ۶۰۱۹۹۴).

تصویر ۱. روند معمول و منطقی یک مطالعه پژوهشی
 Fig. 1. Standard Process of an Acceptable Scientific Research

کاربردی را می‌توان شامل مواردی مانند مهر و سکه‌شناسی، استخوان‌شناسی و حفاظت و مرمت در نظر گرفت و در گروه آخر نیز طراحی و کاوش باستان‌شناسی قرار می‌گیرند.

اگرچه در بازنگری‌های پس از انقلاب، عنوان «تاریخ هنر» از گروه باستان‌شناسی حذف شد اما اعضاء کمیته تلاشی برای تفکیک مباحث باستان‌شناسی از تاریخ هنر انجام ندادند و سهم تاریخ هنر در مباحث آموزش باستان‌شناسی پررنگ ماند. متأسفانه در چارچوب جدید نیازی در به‌روز کردن مباحث این درس‌ها نیز احساس نشد و رونوشتی ضعیف از منابع قدیمی تاریخ هنر را به خورد دانشجویان باستان‌شناسی دادند. به‌عنوان مثال، بیش از ۳۰ سال است که دیگر محققانی از

طبق الگوی درسی جدید، دانشجویان دوره کارشناسی موظف به گذراندن ۲۳ واحد درس‌های عمومی، ۱۶ واحد درس‌های پایه، ۶۸ واحد درس‌های اصلی و ۳۲ واحد درس‌های تخصصی هستند. در این میان ۲۱ واحد هم درس‌های اختیاری وجود دارد که گذراندن حداقل ۱۰ واحد از آنها و رسیدن به ۱۴۹ واحد برای اخذ درجه کارشناسی لازم است. با مروری بر مطالب درسی ارائه شده می‌توان این ۱۳۹ واحد اجباری را به سه دسته زیر تقسیم کرد: الف. تاریخ هنری؛ ب. کاربردی؛ و پ. فنی و میدانی. درون دسته اول بخش اعظمی از مواد آموزشی از درس‌های هنر و معماری مصر و بین‌النهرین گرفته تا باستان‌شناسی و هنر اسلامی ۳ جای می‌گیرند. درس‌های

متون لاتین؛ ۶. آشنایی با داده‌های فرهنگی: اشیاء و باستان‌شناسی؛ ۷. مقدمه‌ای بر تاریخ یونان و روم؛ ۸. زبان لاتین یا یونانی. از عنوان همین درس‌ها مشخص است که دانشجوی دوره کارشناسی سکه‌شناسی با چه حجم از اطلاعات و دانسته‌های بنیادین آماده ورود به عرصه این تخصص در مقاطع بالاتر می‌شود. برای درک دامنه اطلاعات آموزش داده شده به این دانشجوی کافی است نگاهی به سرفصل‌های یکی از درس‌های او بیندازیم: آشنایی و توان ترجمه و نقد و تحلیل انواع بسیار متنوعی از متون کهن یونانی در دسته‌های مختلف از جمله حماسی، درام، غنایی، تاریخ‌نگاری و علم فصاحت و بلاغت از سرفصل‌های درس «آشنایی با متون یونانی» هستند. این زیربنای مستحکم علمی و سپس مشارکت در انواعی از پروژه‌های تحقیقاتی و عملی در مقاطع بالاتر، دانشجوی را برای نگارش پایان‌نامه‌ای جامع و پرسش‌محور آماده می‌سازند. در مقابل دانشجوی باستان‌شناسی دانشگاه‌های ما در پایان این درس به زحمت شاید بتواند سکه ساسانی را از سکه اوایل اسلامی مجزا کند بی آنکه توانایی خواندن متن روی آن را داشته باشد، یا آن را در بافت تاریخی-سیاسی خود قرار دهد و یا قادر به تشخیص انواع بدلی قدیم و جدید از نمونه‌های اصلی باشد. چنین شرایطی برای درس‌های دیگر این دسته مانند استخوان‌شناسی، انسان‌شناسی جسمانی، شناخت ابزارهای سنگی، حفاظت و مرمت که هرکدام تخصصی جداگانه با طول سنوات آموزشی بالا و ساعت‌ها کارگاه و برنامه عملی هستند، نیز وجود دارد و نمی‌توان از نحوه آموزش کنونی آنها فایده‌ای را متصور بود.

مشکل واقعی اما در آموزش مهارت‌های لازم برای مطالعه میدانی باستان‌شناسی رخ می‌دهد؛ به‌عنوان اصلی‌ترین واحد آموزشی

مادی بودن گوردخمه‌های غرب ایران حمایت نمی‌کند (مثلاً نک: فرجامی‌راد، ۱۳۸۹) اما در کتاب مرجع آموزشی درس ماد و هخامنشی این گوردخمه‌ها همچنان به‌عنوان آثار دوره ماد معرفی می‌شوند (فیروزمندی و سرفراز، ۱۳۸۶؛ ملازاده و طاهری دهکردی، ۱۳۹۲). در میان تمامی درس‌های دسته اول، فقط باستان‌شناسی پیش‌ازتاریخ ایران و بین‌النهرین که با دوره‌ها و مواد فرهنگی (و نه صرفاً بناها یا سفال‌های موزه‌ای و تدفینی) سروکار دارند را می‌توان جزو مطالب «بیشتر باستان‌شناختی» در نظر گرفت. با این حال، در دسترس نبودن منابع تصویری و نمونه‌های فیزیکی سفال‌های این دو منطقه (که مثلاً برای دانشگاه تهران می‌توانست در مؤسسه باستان‌شناسی گردآوری و به دانشجویان ارائه شود) همین درس‌ها را هم نارسا و از لحاظ یادگیری دشوار ساخته است. بنابراین، دانشجوی باستان‌شناسی تا پایان تحصیلات خود تقریباً هیچ آموزشی برای شناخت گونه‌ها و زیرگونه‌های سفال به‌عنوان اصلی‌ترین منبع تشخیص دوره‌ها و فرهنگ‌ها در ایران را دریافت نمی‌کند.

درباره درس‌های کاربردی مشکل پیچیده‌تر است؛ به‌عنوان مثال، از آنجاکه «سکه‌شناسی» اینک در دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزشی مدرن به‌شکل یک تخصص کامل تدریس می‌شود، آنچه که با عنوان «شناخت سکه و مهر و تابلت» به ارزش ۴ واحد ارائه شده صرفاً گریزی بسیار سطحی بر مضامین هر کدام از این تخصص‌های جداگانه است. در مقام مقایسه، درس‌هایی که برای سال اول دوره کارشناسی سکه‌شناسی در دانشگاه واریک^۱ ارائه شده به شرح زیر است:

۱. فرهنگ و جامعه یونانی؛ ۲. فرهنگ و جامعه رومی؛ ۳. اندیشه‌های کهن: فلسفه، سیاست و علم؛ ۴. شناخت متون یونانی؛ ۵. شناخت

^۱ Warwick University

رهیافتی برای نمره‌دهی به عملکرد خود این مرکزها وجود دارد؟

نگاهی به درس‌های دوره کارشناسی یکی از استادان شاغل در یکی از دانشگاه‌های ایران، میزان پراکندگی و تشتت مطالب تدریس شده توسط این فرد را نشان می‌دهد. این درس‌ها عبارت‌اند از باستان‌شناسی بین‌النهرین از آغاز ادبیات تا اور سوم، باستان‌شناسی بین‌النهرین در طول هزاره دوم و اول پیش از میلاد، باستان‌شناسی دوره تاریخی اشکانی، باستان‌شناسی دوره تاریخی ماد، باستان‌شناسی دوران تاریخی ایران، تاریخ هنر، تاریخچه باستان‌شناسی در ایران و جهان، تاریخچه علم باستان‌شناسی، تمدن‌های آغازین، جغرافیای تاریخی ایران، باستان‌شناسی آسیای مرکزی، سکه‌شناسی و شناخت مهر و تابلت. نه فقط به تقریب تمامی این درس‌ها خارج از مباحث علم نوین باستان‌شناسی بوده و یا در حوزه‌های تخصصی جداگانه‌ای تدریس می‌شوند، بلکه حتی روشن نیست چگونه یک نفر در دنیای تخصص‌های امروزی می‌تواند هم صاحب نظر و مدرس دوره آغاز ادبیات بین‌النهرین باشد و هم بر جزییات و ظرایف علم سکه‌شناسی - آنگونه که آمد - تسلط داشته باشد. با این دایره وسیع و ناهمسان از درس‌های موظفی تدریس شده توسط یک نفر، بی شک کیفیت همین مطالب تدریس شده در کلاس‌های او هم تنزل می‌یابد. در نتیجه، بعید است دانشجوی این استاد در پایان دوره کارشناسی خود چیزی جز مجموعه‌ای از مطالب مغشوش، پراکنده و غیرکاربردی از انواع و اقسام حوزه‌های غیرمرتبط با آنچه در دنیای باستان‌شناسی در انتظار اوست به خاطر داشته باشد.

برای مقایسه کیفیت و کارایی آموزش‌ها در ایران با یک کشور پیشرو در زمینه آموزش

دوره کارشناسی به مدت یک نیم‌سال تحصیلی و زمانی برای یادگیری جزییات یک مطالعه میدانی باستان‌شناسی، این درس بایستی دربرگیرنده تمامی مهارت‌های ضروری برای کاوش یک محوطه باستانی یا بررسی باستان‌شناسی باشد. گستره این مهارت‌ها به اندازه‌ای هست که نام بردن از آنها موجب طولانی شدن بحث شود اما به اختصار می‌توان دامنه آنها را از آموزش تحلیل تصاویر هوایی و شبکه‌بندی محدوده بررسی تا نوشتن گزارش کاوش و بررسی در نظر گرفت. اینکه چه میزان و کیفیتی از این مهارت‌ها به دانشجویان آموزش داده می‌شود متغیر و وابسته به دانش و تعهد استاد معرّی درس است اما تجربه شخصی خود من در دوره دانشجویی فاجعه‌ای تمام‌عیار بود.^۱ اگرچه اطلاع دقیقی از کیفیت آموزش‌های جدید در دست نیست اما در چم شیر متوجه شدم که این آموزش‌ها همچنان در سطوح نازلی قرار دارند از آن رو که دانشجوی دوره کارشناسی ارشد یکی از تیم‌های کاوش از اینکه نحوه کار کردن با تراز نخ را یاد گرفته خوشحال بود! از آنجاکه دانسته‌های یک فارغ‌التحصیل باستان‌شناسی در میدان کاوش و بررسی اهمیت می‌یابد و نه در توضیح دادن دقیق روند تکامل قوس و طاق برای یک گروه گردشگر، در این زمان است که می‌توان عیار مرکز آموزشی که حاصل فعالیتش آن دانش آموخته بوده را سنجید. نیازی به باز کردن بیشتر این مبحث نیست چرا که در ایران تجربه آموزشی هر شخصی متفاوت است و به همت و پشتکار خود او برای یادگیری بیشتر از طرق مختلف ارتباط دارد اما تعهد دانشگاه‌ها به تربیت متخصص و سپس شانه‌خالی کردن از اجرای این وظیفه قابل چشم‌پوشی نیست. به عبارت دیگر مرکزهای آموزشی ما همواره در جایگاه آزمون‌گیرنده و نمره‌دهنده بوده‌اند اما آیا

^۱ از ناتوانی سرپرست کاوش برای آموزش تعیین مختصات با دستگاه GPS به دانشجویان تا کاوش متریک با کلنگ بزرگ در محوطه دوران نوسنگی - مس و سنگ قدیم زاغه مصادیقی از این فاجعه بودند.

شامل بررسی و شناسایی، نقشه برداری، ثبت و ضبط داده‌ها، کاوش و نمونه برداری؛

- تسلط بر مهارت‌های آزمایشگاهی شامل روش‌های ثبت و ضبط و مستندنگاری، اندازه‌گیری تحلیل و تفسیر مواد باستان‌شناسی؛

- آگاهی یافتن از اهمیت مواد فرهنگی و محیط پیرامون^۱ در چارچوب ضوابط قید شده در منشور بین‌المللی محوطه‌ها و بناهای باستانی، قوانین مرتبط و ضوابط اخلاقی انجمن‌های باستان‌شناسی استرالیایی و بین‌المللی؛

- توانایی تفسیر جنبه‌های رفتاری انسانی در نقاط و مقیاس‌های مختلف از جمله درون محوطه‌ای (از طریق داده‌های حاصل از کاوش و بررسی) و در محیط پیرامون (بین محوطه‌ای)؛

- مشاهده و توصیف انواع مختلفی از داده‌های اولیه باستان‌شناسی و ثبت ویژگی‌های آنها؛

- گزینش و اجرای روش‌های آماری و ارقامی مناسب برای پردازش داده‌های باستان‌شناسی، درک پتانسیل‌ها و محدودیت‌های هرکدام از این روش‌ها؛

- آموختن ضوابط و تمرین مهارت‌های مشاوره‌ای برای انجام پروژه‌های باستان‌شناسی یا پروژه‌های مشاوره‌ای (Beck, 2008).

با توجه به مقایسه فوق برای مقطع کارشناسی، موضوع آموزش در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری تخصصی باستان‌شناسی در مرکزهای آموزشی ما بحث‌برانگیز می‌شود. این مرکزها هرگز توضیح نداده‌اند که با چه توان علمی یا امکانات زیرساختی و طبق کدام معیارهای بین‌المللی به جذب دانشجو در این سه مقطع دست زده‌اند و مضمون و توان آموزشی مدرسان

باستان‌شناسی، توانایی‌های ضروری فارغ‌التحصیل دوره کارشناسی در استرالیا برای ادامه تحصیل در مقطع بالاتر را بررسی می‌کنیم. در این کشور دوره کارشناسی سه ساله است و افراد متقاضی برای اخذ مدرک دکتری با یک سال آموزش اضافه باید بتوانند مهارت خود در زمینه‌های زیر را اثبات کنند:

- مطالعه و کنکاش بر مجموعه‌ای از تحقیقات منتشر شده برای پروراندن چارچوب نظری یک پرسش پژوهشی؛

- پیشنهاد دادن روش‌شناسی تحقیقی متناسب بر مجموعه‌ای از داده‌های مرتبط با موضوع پژوهش؛

- جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها برای دستیابی به استنتاجی منطقی بر پایه مدارک مرتبط با پرسش پژوهشی؛

- نگارش طرح‌واره پژوهش و نتایج حاصله در قالب یک پایان‌نامه مستدل و قابل دفاع؛

- توانایی مدیریت کردن جنبه‌های عملی و واقع‌نگرانه پژوهشی که انجام می‌دهد.

بر این مبنای چارچوب و روند اجرای یک طرح پژوهشی دانشجویی به شکل چرخه‌ای شبیه به تصویر ۱ است. در این زمینه معمولاً استاد راهنما با توجه به تسلط خود بر مسائل یک حوزه مطالعاتی، موضوعی را به دانشجو پیشنهاد می‌دهد و در تمامی مراحل تا زمان دفاع از رساله ارتباط آموزشی و پژوهشی تنگاتنگ خود با او را حفظ می‌کند. در راستای تکمیل این طرح پژوهشی دانشجو می‌باید بر مهارت‌های زیر تسلط یابد:

- آگاهی و توانایی اجرای قواعد ضروری عملی، نظری و مفاهیم علمی و درک باستان‌شناسی؛

- تسلط بر فنون و روش‌های میدانی باستان‌شناسی

^۱ landscape

این مرحله از طریق نگارش رساله‌ای به تحقیق بر پرسشی مشخص می‌پردازد و با اتمام آن و همچنین نگارش مقاله‌ای که دستاوردهای آن پژوهش را تبیین می‌کند، شایستگی می‌یافت تا در فرصت‌های شغلی پرشماری در مرکزهای دانشگاهی یا بخش‌های دولتی و خصوصی به کار گمارده شود (Park, 2007). این شیوه اعتبارسنجی از آن زمان تاکنون با تغییراتی جزئی یا بدون تغییر در دانشگاه‌های جهان اجرا شده است. به عنوان مثال، در بریتانیا پس از یک ترم آموزش کلاسی (M.Phil)، دانشجو موظف است در طول ۳ سال بعد به نتیجه قابل قبولی از تحقیق بر یک مسئله فرضیه‌محور دست یابد تا واجد دریافت مدرک دکتری تخصصی شود. به این ترتیب، محتوای اغلب رساله‌ها در دانشگاه‌های بریتانیا اینک بیشتر شبیه به گزارشی از آموخته‌های دانشگاهی است تا توصیف دقیقی از دستاوردهای یک پروژه علمی. برعکس، در دانشگاه‌های امریکا، دکتری دوره‌ای واقعی از آموزش‌های تکمیلی شامل مبانی نظری و عملی با تأکید بیشتر بر تکالیف کلاسی^۳ است و دانشجویان برای تکمیل رساله خود اغلب بین آزمایشگاه‌های مختلف در رفت‌وآمدند (Gan-non, 2006). مقایسه کیفی روش‌های آموزشی فوق موجب طولانی شدن بحث می‌شود اما نظری به فهرست دانشگاه‌های برتر جهان و دستاوردهای علمی آنها نشان می‌دهد روش دوم که شامل عملیاتی کردن آموزش، بهره بردن از علوم میان‌رشته‌ای و آزمایشگاه‌ها و مشارکت در پروژه‌های بین‌المللی می‌شود، کارایی بیشتری نسبت به شیوه دیگر دارد.

اگر درس‌های غیرمرتبط از مجموعه

دوره کارشناسی‌شان چه تفاوتی با دوره دکتری پیدا کرده است؟ بررسی درس‌های ارائه شده در مقطع دکتری تخصصی باستان‌شناسی نشان می‌دهد درس‌های غیرکاربردی دوره کارشناسی در خوش‌بینانه‌ترین شکل آن با تغییر نامی جزئی به همان شکل در دوره دکتری تدریس می‌شود. همچنین روشن نیست درسی مانند «تحقیق باستان‌شناسی روی منابع اسلامی» چه ارتباطی با دوره دکتری تخصصی باستان‌شناسی گرایش پیش‌ازتاریخی دارد؟^۱ ازجمله سرفصل‌های این درس «آیات قران کریم در مورد قوم نوح، قوم عاد و ثمود و یاجوج و ماجوج» ذکر شده که به‌راستی موجب حیرت است! روایت این قصه‌ها شاید برای اهل منبر جالب‌توجه باشد اما تدریس آن حتی برای دانشجوی مقطع کارشناسی باستان‌شناسی نیز مزاحی تلخ است.

برای درک بهتر مطالب بالا و آنچه در ادامه می‌آیند، ارائه تعریف روشنی از مفهوم و پیشینه مدرک دکتری و توانایی‌های دانشجو پس از کسب این درجه ضروری است. دکتری تخصصی^۲ بالاترین درجه رسمی دانشگاهی است که در پایان دوره تحصیلی در رشته‌های غیرپزشکی به دانشجویی که معیارهای لازم علمی از نظر گروه آموزشی و استاد مرتبط را کسب کرده اعطاء می‌شود. پیشینه اعطاء مدرک دکتری به سال‌های اوایل قرن نوزدهم و توسط ویلهلم فون هامبولد، دانشمند زبان‌شناس آلمانی بازمی‌گردد. او که در سال ۱۸۱۰ دانشگاه برلین را بنیان نهاد، درجه دکتری به دانشجویانی اعطاء می‌کرد که از طریق تحقیق و پژوهش توانسته بودند دانش جدیدی در حوزه مطالعاتی خود خلق کنند. دانشجو در

^۱ در برخی دانشگاه‌های دنیا زیرشاخه‌ای مستقل با عنوان باستان‌شناسی کتاب مقدس (Biblical Archaeology) وجود دارد که در پی کشف مکان‌ها و آثار ذکر شده در کتاب‌های عهد قدیم و جدید است. باین حال، چارچوب و قواعد پژوهشی آن (مثلاً در: Graves, 2015) تفاوتی بنیادی با درس «تحقیق باستان‌شناسی روی منابع اسلامی» ما دارد.

^۲ Philosophy Doctor = Ph.D.

^۳ Coursework

آموزش‌ها حذف شود، آنگاه شاید بتوان محتوا و شیوه آموزشی در دوره دکتری باستان‌شناسی دانشگاه‌های ایران را برداشتی از معیارهای هامبولد در نظر گرفت. در نبود متخصصان میان‌رشته‌ای و امکانات آزمایشگاهی، موضوع بسیاری از رساله‌های مقاطع تکمیلی باستان‌شناسی در ایران، مروری بر مسئله سفال و تحول نقوش روی آن در طول زمان است. متأسفانه، حدود ۳۰ سال پس از تأسیس دوره دکتری باستان‌شناسی و باوجود تأکید بر بومی‌سازی دانش، اینک هیچ متخصصی به معنای واقعی کلمه در حوزه‌های مختلف این رشته پرورش نیافته و تغییری در کیفیت تحقیقات و حل پرسش‌های اساسی حوزه باستان‌شناسی ما ایجاد نشده است. فقط به لطف تعدد بناهای تاریخی یا محوطه‌های باستانی و تنوع شگفت‌انگیز گونه‌های سفالی است که همچنان موضوع قابل انتخابی برای رساله‌های دانشجویی یافت می‌شود. از آنجاکه بسیاری از استادان فعلی دانشگاه‌های ما در دوره دانشجویی خود آموزش تخصصی ندیده‌اند و مبنای متخصص‌پنداری آنها رساله‌ای است که در پایان همین آموزش‌های پراکنده جمع‌آوری کرده‌اند، پس دانشجویان آنها هم نمی‌توانند انتظاری برای راهنمایی و مشاوره تخصصی در زمینه نگارش رساله خود داشته باشند. بدین ترتیب، چرخه باطل آموزش باستان‌شناسی ما هر سال قربانیان جدیدی به فهرست خود افزوده و صف انتظار آنها برای دستیابی به میز و میدان را طولانی‌تر می‌سازد.

اکنون، عقب‌ماندگی نظام آموزشی به وضوح پیامدهای خود را در زمینه‌های علمی و عملی دانش باستان‌شناسی کشور نشان می‌دهد. از جمله این نابسامانی‌ها ضعف در اجرای کاوش‌های باستان‌شناسی، ضعف در تحلیل و تفسیر یافته‌ها، نبود متخصصان علوم میان‌رشته‌ای، دشواری در

استفاده از منابع روز علمی به دلیل سطح آگاهی اندک از زبان انگلیسی، ناتوانی در برقراری ارتباط با محققان و مراکزهای علمی بین‌المللی، دشواری در کسب فرصت‌های آموزشی و پژوهشی بین‌المللی با استفاده از منابع مالی خارجی، کیفیت پایین مقاله‌ها و انتشارات در مقایسه با متون منتشر شده جهانی و درنهایت کاستی‌ها در زمینه مدیریت تشکیلات اداری باستان‌شناسی در ایران هستند. همچنین، با کم‌رنگ شدن رعایت اخلاق در پژوهش و تشدید رقابت برای بالا بردن شمار مقاله‌های منتشر شده، سرعت‌های علمی توسط شماری محقق‌نما در باستان‌شناسی ایران افزایش یافته و شرایطی اسفبار پدید آورده است. و درنهایت تأسف، باید بدانیم که در بُعد بین‌المللی نیز باستان‌شناسی ما به حوزه‌ای تقریباً «حذف شده» و «بی نام و نشان» تبدیل شده است. شاهدهی بر این مدعا، محتویات کتاب مدیریت منابع آب در تمدن‌های کهن^۱ است. در این کتاب ۳۵۰ صفحه‌ای هیچ مقاله‌ای مرتبط با پیشینه، نظام و روش‌های تأمین و مدیریت منابع آب در ایران وجود ندارد و فقط یک بار و درنهایت اختصار نام ایران در ارتباط با ابعاد چاه‌ها و میله‌های قنات در مقایسه با قنات‌های لیبی ذکر می‌شود. محققان به‌خوبی می‌دانند که روش‌های تأمین آب در سرزمین خشک ایران و نظام پیچیده مدیریت و مصرف آن پیشتر موضوع چه تعداد بالایی از مقاله‌ها و کتاب‌ها به زبان‌های مختلف بوده است. نگاهی به مضمون مقاله‌های ارائه شده در پنجمین همایش ملی باستان‌شناسی ایران (۱۴۰۰) به‌روشنی غلبه تمام‌عیار نگاه توصیفی-معرفی-مقایسه‌ای در نوشته‌های بسیاری از باستان‌شناسان کنونی ما را نشان می‌دهد. در این همایش ۱۲ مقاله در حوزه پیش‌ازتاریخ، ۱۶ مقاله در بخش دوره تاریخی، ۲۸ مقاله مرتبط با دوره اسلامی و ۱۵ مقاله در زمینه علوم میان‌رشته‌ای

^۱ Water Management in the Ancient Civilizations (Berking (ed.) 2018)

حرفی برای گفتن بیابند را مستثناء کنیم، آنگاه خواهیم دید که نظام آموزش باستان‌شناسی ما طی چند دهه گذشته هیچ خروجی قابل‌اعتنایی نداشته است. این شمار اندک از پژوهشگران هم به لطف آشنایی با زبان‌های خارجی و فراگیر شدن منابع کتابخانه‌ای از طریق اینترنت (و نه جزوه‌های درسی کلاسی) توانسته‌اند سطح علمی خود را به معیارهای بین‌المللی نزدیک کنند. نگاه بالا به پایین اغلب باستان‌شناسان خارجی به کارشناسان ایرانی در پروژه‌های مشترک میدانی - که به شخصه شاهد آن بوده‌ام - فاصله گرفتن ما از معیارهای علمی روز را برجسته می‌سازد. باید اذعان کرد که آموزش باستان‌شناسی ما عقب‌افتاده و تکامل نیافته است و تغییرات سطحی در مواد درسی آن نمی‌تواند تحولی در ساختار فرسوده و ایستای این رشته ایجاد کند. با این تفاسیر، گشایش قارچ‌گونه مراکزها و دانشگاه‌های آموزش‌دهنده باستان‌شناسی که هر چند سال یک بار خودارتنمایی کرده و از مقطع کاردانی تا دکتری دانشجویان را همراهی می‌کنند چیزی جز بیراهه بردن نسل جوان و مشتاق دانش و خرید فرصت برای بقاء گروه‌های آموزشی نیست.

راهکارهای ممکن برای اصلاح نظام آموزشی باستان‌شناسی در ایران

اصلاح نظام آموزشی باستان‌شناسی ایران به مثابه یک انقلاب فرهنگی واقعی و نه فرمالیته در ساختارها و اصول این رشته خواهد بود. می‌دانیم که این تحول باید در بستری بسیار بزرگ‌تر و دربرگیرنده کل ارکان سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور صورت گیرد و انجام آن نیاز به اراده‌ای از سطوح بالا دارد. با این حال، پیشنهاد چارچوبی جدید و تکمیل آن توسط دیگر صاحب‌نظران گام اول این مهم است. بدین‌منظور، در ابتدا باید مشخص کنیم که هدف ما آموزش باستان‌شناس است یا محقق تاریخ هنر؟ اینک در کشورهای

پذیرفته و منتشر شده است. از آنجاکه بررسی محتوای تمامی مقاله‌های بحث را طولانی می‌سازد به اختصار نگاهی به مقاله‌های بخش پیش‌اتاریخ این همایش می‌اندازیم. از ۱۲ مقاله مرتبط با دوره پیش‌اتاریخ این مجموعه شش مورد آن به معرفی آثار و یافته‌های باستان‌شناختی پرداخته، چهار مقاله با مقایسه آثار و نشانه‌های هنری مرتبط است و یک مقاله هم مضمونی توصیفی دارد. آخرین مقاله مرتبط با دوره پیش‌اتاریخ ایران هم به «نظریه‌های نوسنگی شدن و موضوع تولید غذا در ایران با نگاه ویژه به دشت‌های شرقی مازندران» پرداخته است. محتویات این مقاله اخیر به‌ویژه حائز اهمیت است از آن رو که نویسنده آن استاد گروه باستان‌شناسی بوده و از صاحب‌نظران دوره پیش‌اتاریخ ایران قلمداد می‌شود. گذشته از آنکه موضوع مقاله یعنی روند «نوسنگی شدن» بارها در مقاله‌های مختلف دیگر مطرح و منتشر شده، هیچ نکته جدید و مشکل‌گشایی در این مقاله به چشم نمی‌خورد. موجب شگفتی است که نویسنده با روایتگری دیدگاه‌های مختلف از نظریه واحه‌های چایلد تا فرضیه نقش مذهب و جنبه‌های روان‌شناختی ایان هادر در تولید غذا و مروری بر پژوهش‌های مرتبط در استان مازندران، نتیجه می‌گیرد که طی سه چهار دهه گذشته از ظرفیت‌های استان برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های اصلی نوسنگی شدن استفاده لازم نشده است! بدین‌ترتیب، هدف از نگارش این نوشته و معیارهای علمی منتشرکنندگان آن در حال‌های از ابهام قرار می‌گیرد. قابل‌پیش‌بینی است که نسخه‌ای همسان از این مبحث هر سال و در هر مقطع تحصیلی برای دانشجویان این استاد بازگویی شده و ساعت‌های کلاسی بدون هیچ بازخورد مثبتی پر می‌شود.

اگر معدود محققان خودساخته‌ای که فارغ از نظام آموزشی و با پشتکار و علاقه توانسته‌اند دانش خود را ارتقاء داده و در ابعاد بین‌المللی

باستان‌شناسان سبک قدیم مانند هرتسفلد، پوپ و واندنبرگ جمع‌آوری و منتشر شد.

اما باستان‌شناسی نوین، علم اکتشاف، مطالعه و تحلیل اشیاء، آثار و بقایای باستانی به منظور درک رفتار و ساختار جوامع کهن و فضا و زیست‌محیط آنهاست. باستان‌شناسان اینک به موضوعاتی مانند شیوه زندگی، فعالیت‌های اجتماعی-اقتصادی، ابزارها و روش‌های مبادلاتی و همچنین جابه‌جایی انسان‌ها در پهنه‌های جغرافیایی پرداخته و بنیان‌های فکری و عقیدتی جوامع گذشته را مطالعه می‌کنند. لویس بینفورد، یکی از پیشگامان باستان‌شناسی نو، با رویکردهای تحول‌گرایانه خود در دهه ۱۹۶۰ میلادی تعریف جدیدی از اهداف، چشم‌اندازها و شیوه‌های مطالعاتی باستان‌شناسی ارائه داده و این رشته را از قالب سنتی و بنا-شینی‌محور دهه‌های پیشین مستقل ساخت. در این مکتب و فرم بلوغ یافته آن یعنی باستان‌شناسی روند‌محور، باستان‌شناسان فرهنگ‌های گذشته را بازسازی کرده و به‌جای توصیف یافته‌ها، روندها و رخداد‌های فرهنگی را توضیح می‌دهند. بدین‌منظور آنها در مطالعات خود از طیف وسیعی از مدارک مانند دیرین‌اقلیم‌شناسی، دیرین‌گیاه‌شناسی، دیرین‌استخوان‌شناسی، قوم‌باستان‌شناسی به همراه دیگر داده‌های باستان‌شناسی و گاه متون تاریخی برای بازسازی روند تحول و تطور جوامع بهره می‌برند. اینک باستان‌شناسی بسیار فراتر از یک حرفه عمل کرده و به علمی مدرن، پویا و وابسته به علوم میان‌رشته‌ای و ابزارهای جدید از جمله ماهواره و پهپاد تبدیل شده است. در تعریفی جدید، باستان‌شناس باید بر سه سطح ۱. مفاهیم پایه، ۲. مهارت‌های عمومی و ۳. مهارت‌های سطح بالا تسلط داشته باشد. در سطح اول یا مقدماتی مباحثی مانند گاهنگاری، نمادشناسی، روش‌شناسی و شناخت منابع قرار می‌گیرند. در

مدرن هرکدام از این دو رشته روش‌ها و مطالب آموزشی جداگانه‌ای داشته و دانشجویان آنها مهارت‌های متفاوتی را می‌آموزند. اگرچه مضمون و مفاهیم هرکدام از این دو حوزه قبلاً در منابع فارسی تعریف شده (مثلاً: علیزاده، ۱۳۸۰)، اما همچنان در آموزش‌ها مباحث این دو تخصص باهم مخلوط می‌شوند. به‌اختصار، مورخان تاریخ هنر آثار بصری، اشیاء هنری و سازه‌هایی که انسان در طول زمان ساخته و اخیراً مواردی مانند هنر دیجیتال یا حتی بازی‌های رایانه‌ای را مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهند. هدف آنها از این مطالعه ژرفا بخشیدن به دانسته‌های ما از سرگذشت تاریخ هنر و همچنین ماهیت خود هنر است. این محققان همچنین شرایطی که در آن چنین آثاری خلق شده (مانند بافت اجتماعی-فرهنگی عصر تولید سفال‌های مصور یونانی یا پیکرتراشی دوره رنسانس) را بررسی می‌کنند. رشته تاریخ هنر به شمار بالایی زیرشاخه زمانی، مکانی و سبکی تقسیم می‌شود و دامنه آثار مورد مطالعه پژوهشگران آن از نقاشی‌های چند ده‌هزار ساله درون غارهای فرانسه و اسپانیا تا گرافیتی‌های قرن بیست و یکم نیویورک گسترده است. اگرچه این محققان، علوم آزمایشگاهی مشابهی با باستان‌شناسی را به‌کار می‌گیرند (مانند تاریخ‌گذاری کربن ۱۴ و پرتونگاری اشعه X) اما به‌طورکلی متخصصان مستقلی به‌شمار می‌روند (نک. Finlay, 2020). در ایران رشته آموزش مجزایی به اسم «پژوهش هنر» در چند دانشگاه مختلف تدریس می‌شود که تأکید آن بر هنر اسلامی است و تاریخ هنر دوره‌های پیش از آن همراه با باستان‌شناسی آموزش داده می‌شود. با راکد ماندن مطالعات تاریخ هنر باستان از چند دهه پیش و پرورش نیافتن متخصصان جدید، مطالب آموزشی کنونی این رشته همان‌هایی است که در اوایل-اواسط قرن بیستم توسط

همان‌گونه که در بالا دیدیم، تاریخ هنر در قالب متحول و پیشرفته خود به شکلی کارآمد اشیاء و آثار دوره‌های مختلف را دسته‌بندی، سبک‌شناسی و مطالعه می‌کند. اتفاقاً به این دلیل که مدت‌هاست در ایران شیوه‌های جدید مطالعات تاریخ هنر برای تعیین قدمت و دسته‌بندی سبکی آثار مختلف به‌کار گرفته نشده، موضوعات بکر فراوانی برای این دست تحقیقات علمی وجود دارد. به‌عنوان مثال، مطالعات سبک‌شناختی غارنگاره‌های ایران از دوشه و میرملاس تا نقوش چوپانی جدید (که آنها هم از دیدگاه تاریخ هنر حائز اهمیت هستند) افق گسترده‌ای از مطالب و موضوعات تحقیقی پیش روی پژوهشگران تاریخ هنر قرار می‌دهند. با این حال، یادگیری علم روز توسط گروهی از مدرسان متمایل به تاریخ هنر و فراهم آوردن امکانات آزمایشگاهی مدرن از پیش‌نیازهای تحول رشته مطالعات تاریخ هنر خواهند بود.

همانند تاریخ هنر، باستان‌شناسی نیز به حوزه‌ها و زیرشاخه‌های متعددی تقسیم شده تا با آموزش متخصص در انواعی از زمینه‌ها نیازهای رو به رشد در این زمینه‌ها فراهم آید. امروزه شمار شاخه‌های منشعب از باستان‌شناسی فراوان است و مدام بر گستره این علم افزوده می‌شود. کاربرد روزافزون دانش‌ها و شیوه‌های جدید مطالعاتی، باستان‌شناسی را به یکی از به‌روزترین شاخه‌های حوزه علوم انسانی و هنر در دنیا تبدیل کرده است. مضامین آموزش باستان‌شناسی براساس تمرکز بر انواعی از مسائل زمانی، مکانی و موضوعی به زیرشاخه‌های اصلی زیر تقسیم می‌شود: ۱. دوره‌ها و زیردوره‌های زمانی؛ ۲. مناطق و فرهنگ‌های باستانی؛ ۳. روش‌ها و مواد مورد مطالعه.

دوره‌های زمانی در هر کشور یا منطقه متفاوت است اما در ایران تقسیم کلان دوره‌های باستانی به پیش‌اتاریخ، تاریخی و اسلامی مضمونی پذیرفته شده است. در اوایل قرن نوزدهم یکی از قدیمی‌ترین

رده دوم مواردی مانند تفسیر تصاویر هوایی و ماهواره‌ای، شیوه یادداشت‌برداری و مقاله‌نویسی، کار با رایانه و استفاده از کتابخانه جای دارند و در سطح عالی مواردی از جمله ارزیابی تفسیرها و مقاله‌ها و به‌کارگیری روش‌های صحیح مطالعاتی دسته‌بندی می‌شوند (Grant et al., 2002: Fig. 0.1). این تعریف به‌روشنی نشان‌دهنده دامنه مهارت‌ها و تخصص‌های مورد نیاز برای ورود و فعالیت موفق به عرصه باستان‌شناسی در دنیای امروز است.

حال که تعریفی از دو حوزه متفاوت تاریخ هنر و باستان‌شناسی ارائه شد، راهکارهایی برای دگرگونی نظام آموزشی باستان‌شناسی ایران و انطباق آن با معیارهای روز جهانی پیشنهاد می‌دهیم. این تحولات یک‌شبه اتفاق نمی‌افتند و دستیابی به آنها نیازمند عزم جدی در سطوح مختلف و اخذ تصمیم‌های دشوار است. این تصمیم‌ها به‌ویژه برای گروهی که توان تغییر و نوسازی افکار و مهارت‌های خود را ندارند ناراحت‌کننده خواهد بود اما باستان‌شناسان جوان کشور دیر یا زود در جایگاه منتقدان عملکرد این افراد خواهند نشست. اگرچه حتی پیشنهاد این تغییرات ممکن است موجب برانگیختن خشم عده‌ای شده و پیکان حمله‌ها را متوجه نویسنده سازند اما باید پذیرفت که مسئولیت تاریخی ما در قبال باستان‌شناسی و میراث فرهنگی ایران فراتر از خوشایند عده‌ای کم‌شمار، در ارکان آموزشی کشور است. در گام اول این تحول بایستی تمامی مراکزهای آموزشی فعلی برای چند سال تعطیل شده و درس‌ها، سرفصل‌های آموزشی و کادر مدرسان خود را به‌طور کامل بازتعریف کنند. جداسازی و حذف مطالب تاریخ هنری از درس‌های باستان‌شناسی و ارائه آن در رشته‌ای جداگانه با مدرسان متخصص اقدام دیگری است که بایستی به موازات نوسازی رشته باستان‌شناسی انجام شود.

همسانی می‌روند. از این رو برای دوران پیش از تاریخ، پیشنهاد می‌شود چند دانشگاه شاخص با جذب استادان مطرح، هرکدام به شکل تخصصی به آموزش یکی از این دوره‌ها بپردازند. مدرسان دوره تاریخی و اسلامی نیز علاوه بر تسلط بر شیوه‌های نوین پژوهشی و آموزشی باید بتوانند در انواعی از مدارک مرتبط با این دوره‌ها از خواندن و تحلیل متون مرتبط با زيردوره تخصصی آنها گرفته تا مهر و سکه‌شناسی، فلز، سفال، معماری، مذهب، تاریخ سیاسی-اجتماعی و قوم‌باستان‌شناسی دانش و تبحر لازم را به دست آورند. بنا به گستردگی مفاهیم و روش‌های تحقیق در هرکدام از این حوزه‌های تخصصی، در دانشگاه‌های مدرن، هر مدرس صرفاً در معدودی از زمینه‌های بالا شرایط لازم برای تدریس را به دست می‌آورد.

دسته‌بندی نواحی مختلف براساس فرهنگ‌ها و یا واحدهای سیاسی-اجتماعی مشخص، نوع دیگری از تقسیمات مطالعاتی در باستان‌شناسی است. معمولاً این دسته‌بندی براساس ویژگی‌های مشترک جغرافیایی، مواد فرهنگی و همچنین شکل‌های سیاسی یا قومیتی شکل می‌گیرد. بر این مبنا برقرار کردن ارتباطات روشن بین این سه دسته از مدارک متفاوت با یک هویت فرهنگی-انسانی از دشوارترین و البته ارزشمندترین انواع مطالعات باستان‌شناختی است. پیچیدگی شناسایی این هویت‌ها به روشنی از نظریات فرانس بواز برداشت می‌شود که معتقد است جوامعی با مواد فرهنگی یکسان همواره به گروه‌های جمعیتی با عقاید و سنن مشابه تعلق ندارند. به عقیده او این جوامع می‌توانند اِلمان‌های مشابه را طبق دیدگاه خود تفسیر کرده و آنها را به شیوه خاص خود بپذیرند (Boas, 1940). از این رو، مرزبندی

دسته‌بندی‌های باستان‌شناختی توسط کریستین یورگنسن تامسن شامل اعصار سنگ، مفرغ و آهن پیشنهاد شد که همچنان در باستان‌شناسی اروپا و خاور نزدیک معتبر است. با این حال، به مرور در این دسته‌بندی تغییراتی اعمال شد که از جمله آنها تقسیمات کوچک‌تر هر عصر و افزودن دوره‌های پس از تاریخی به نواحی مختلف بود. در برخی مکاتب باستان‌شناسی زمان شروع دوره پیش از تاریخ با پیدایش انسان هوشمند آغاز شده و با آغاز به نگارش و کتابت خاتمه می‌یابد. این رهیافتی است که عمدتاً در کشورهای اروپایی پذیرفته شده و آن را می‌توان «باستان‌شناسی به مثابه تاریخ» نام‌گذاری کرد (نک. Cunliffe et al., 2008). در این مکتب مطالعه بر بقایای اجداد انسانی پیش از انسان هوشمند در قلمرو انسان‌شناسی زیستی یا جسمانی قرار می‌گیرد، اگرچه در آن از شیوه‌های رایج در باستان‌شناسی برای اکتشاف و تجزیه و تحلیل مواد استفاده می‌شود. از آنجاکه زیرشاخه‌های انسان‌شناسی بسیار گسترده شده و امکانی برای آموزش تخصصی آنها در حال حاضر فراهم نیست، پیشنهاد می‌شود مطالب مرتبط با این رشته نیز از درس‌های باستان‌شناسی حذف شده و تا زمان تربیت و جذب استادان انسان‌شناسی مسلط و گشایش این رشته، خلاصه‌ای از آن به شکل واحد اختیاری برای دانشجویان در نظر گرفته شود. دوره‌های جدیدتر این دسته مانند نوسنگی، مس و سنگ، مفرغ و آهن همگی به زیردوره‌ها و نواحی مختلف تقسیم شده‌اند که مرزهای جغرافیایی و فرهنگی هم به شکل چشمگیری بر ویژگی‌های آنها تأثیر گذاشته است. فقط در دوران تاریخی و اسلامی است که الگوهای متنوع باستان‌شناختی درون مرزهای بزرگ تاحدودی رو به

^۱ با این حال، در برخی مناطق مانند آمریکای شمالی باستان‌شناسی یکی از زیرگروه‌های چهارگانه انسان‌شناسی محسوب می‌شود. بحث درباره این دسته‌بندی‌ها، گسترده و برای نوشته حاضر غیرضروری است. تصور می‌کنم ویژگی‌ها و مشخصات جسمانی و رفتاری انسان هوشمند برای قرارگیری در حوزه باستان‌شناسی قابل دفاع است.

است. فهرست کردن و تشریح کارکردهای تمامی این حوزه‌ها مجال بیشتری می‌طلبد و آموزش آنها در حال حاضر جزو اولویت‌های عرصه باستان‌شناسی ایران نیست. بنابراین، در ادامه با توجه به واقعیت‌ها، امکانات موجود و نیازهای باستان‌شناسی ما، مهم‌ترین و کاربردی‌ترین تخصص‌های مرتبط با این رشته را بررسی می‌کنیم. زمینه‌های تخصصی مرتبط با باستان‌شناسی را می‌توان با ۱. بازمانده‌های مرتبط با زندگی انسانی و ۲. محیط و محوطه دسته‌بندی کرد.

براساس بقایای حاصل از زندگی و فعالیت‌های انسانی سه دسته اصلی از داده‌ها در مطالعات میدانی باستان‌شناسی به شرح زیر قابل دستیابی است: الف. دست‌ساخته‌ها^۱؛ ب. زیست‌مانده‌ها^۲؛ و پ. سازه‌ها^۳.

هرگونه شیئی قابل حملی که توسط انسان ساخته شده، شکل داده شده، اصلاح شده یا استفاده شده را دست‌ساخته می‌نامند. اگرچه دیدگاه‌های متفاوتی برای دسته‌بندی این اشیا مطرح شده (مثلاً: Shanks, 1998) اما یکی از تقسیم‌بندی‌های پذیرفته‌شده آنها براساس ماده و یا کارکردشان است. به‌عنوان مثال، براساس ماده استفاده شده، اشیایی مانند سنگ، چوب، فلز، سفال قرار دارند و در دسته دوم اشیاء مرتبط با پخت و پز، معماری، پزشکی و غیره جای می‌گیرند. بر این مبنا انواعی از علوم میان‌رشته‌ای یا باستان‌سنجی مواد مورد مطالعه خود را از هرکدام از این دسته‌ها تأمین می‌کنند. درون این دسته‌بندی گروه‌های متنوعی از مواد باستان‌شناسی و به‌تبع آن تخصص‌های مرتبط وجود دارند. برخی از مهم‌ترین تخصص‌های مرتبط با این مواد شامل شناخت ابزارهای

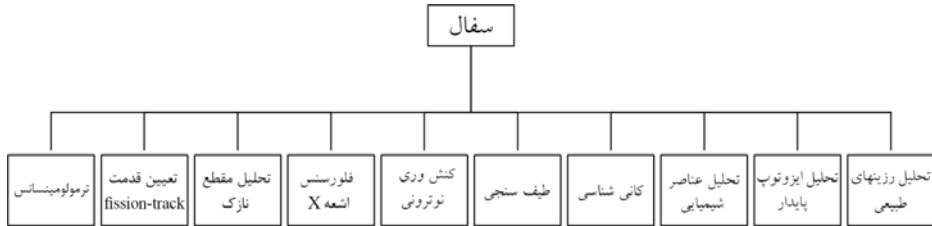
دوره‌های باستانی در پهنه‌های جغرافیایی بدون توجه به خصوصیات قومی-فرهنگی عملی مخاطره‌آمیز و نقدپذیر است. پیشتر براساس فرهنگ‌های سفالی (McCown, 1942)، شرایط جغرافیایی (Smith, 1986؛ واندنبرگ، ۱۳۴۸) و داده‌های باستان‌شناسی (مثلاً: هرینک، ۱۳۷۶؛ ملک‌شهمیرزادی، ۱۳۷۸)، باستان‌شناسی ایران به واحدهای مختلف جغرافیایی دسته‌بندی شده بود. درعین حال، از آنجاکه محدوده‌های فرهنگی در طول زمان به‌شکلی بی‌وقفه در حال فروپاشی و جایگزینی بوده‌اند، بایستی در تعریف مرزهای قابل استناد در باستان‌شناسی دقت بیشتری داشت (برای بحثی جامع در این مورد بنگرید به: Langer and Fernández-Götz, 2020). مطالعه دقیق و بازتعریف مرزهای باستان‌شناسی بر مبنای ویژگی‌های انسان‌شناختی-مواد فرهنگی از پژوهش‌های سطح بالایی است که در تعامل و همکاری باستان‌شناسان با محققان میان‌رشته‌ای می‌توان به آن دست یافت. یک موضوع مهم برای فهم درست فرهنگ‌ها و یافته‌های باستانی در مناطق قومیتی خاص، سنخیت محقق با فرهنگ و زبان آن محدوده جغرافیایی است. در این راستا، هدایت دانشجویان مستعد به سمت حوزه‌های بومی و ترکیب کردن مطالعات تخصصی آنها با تحقیقات اصولی قوم‌باستان‌شناسی که در واقع از هم‌زیستی بلندمدت و ثبت مشاهدات و شنیده‌های آخرین بازماندگان نسل قدیم حاصل می‌شود، باید از اولویت‌های مرکزهای آموزشی و تشکیلات میراث فرهنگی ما باشد.

روش‌ها و مواد مورد مطالعه در باستان‌شناسی دامنه بسیار گسترده‌ای داشته و حوزه‌های متنوع آن با پیشرفت علوم مختلف دائم در حال تغییر و تحول

¹ artefacts

² biofacts

³ features

تصویر ۲. برخی از مطالعات تخصصی درباره سفال

Fig. 2. Some Professional Studies on Ancient Pottery

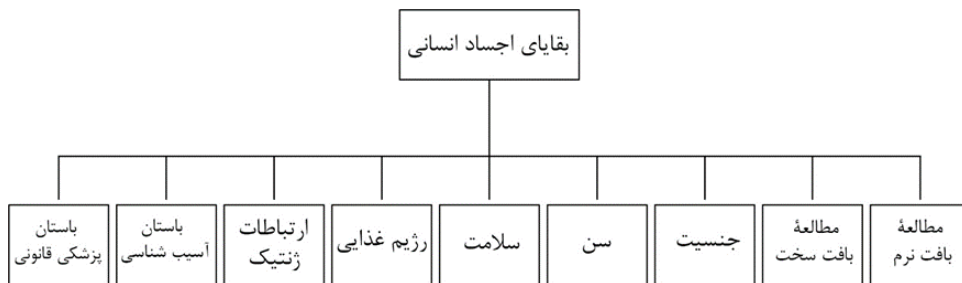
مرتبط با یکی از انواع این زیست مانده‌ها یعنی بقایای انسانی فهرست شده‌اند.

سازه‌ها نمودی از مکان یک فعالیت مشخص با کارکردی قابل تشخیص در زمان‌های گذشته هستند و می‌توانند شامل بقایای متنوعی از ساختمان‌های یادمانی، خانه، تدفین، کوره تا چاله دفن زباله باشند. سازه‌ها اهمیت فراوانی برای بازسازی فرهنگ‌های کهن دارند؛ آنها به درک بهتر ما از شیوه توزیع فضاهای کاربردی و ماهیت فعالیت‌های انسانی و کسب اطلاعاتی از روش‌های ساخت‌وساز و مصالح قابل دسترس در طول دوره‌های زمانی مختلف کمک می‌کنند. تفاوت بارز سازه با دو دسته دیگر در این است که معمولاً نمی‌توان آن را جابه‌جا کرد. به‌عنوان مثال باستان‌شناس می‌تواند دست‌ساخته‌ها یا زیست‌مانده‌های احتمالی درون یک اجاق را بازیافت کرده و به آزمایشگاه منتقل کند اما انتقال همان اجاق به مکانی دیگر عمدتاً به تخریش می‌انجامد. از این رو، روش‌های دیگری مانند عکاسی، ترسیم پلان ثبت و ضبط مشخصات فیزیکی و نمونه‌برداری از مصالح برای مطالعات و تحلیل‌های آزمایشگاهی آنها استفاده می‌شود. برخی از این برداشت‌ها توسط خود باستان‌شناس قابل انجام است اما برخی دیگر مانند تاریخ‌گذاری در حوزه مطالعات تخصصی قرار می‌گیرند.

دسته دیگر حوزه‌های تخصصی مرتبط با باستان‌شناسی اطلاعات ارزشمندی از موقعیت قرارگیری محوطه‌های باستانی در پهنه چشم‌انداز

سنگی، فلزشناسی، سکه‌شناسی، خطوط و کتیبه‌ها، مهرشناسی هستند. بی‌نیاز از ذکر است که این «ابردسته‌ها» تا چه حد توان تقسیم به اجزاء و زیرگروه‌های مرتبط دارند. در تصویر ۲ زیر بخشی از علوم مرتبط با سفال، به‌عنوان یکی از فراوان‌ترین اشیاء ساخته انسان پس از دوره نوسنگی را مشاهده می‌کنیم.

زیست‌مانده‌ها اجزای ارگانیزم‌های زنده‌ای از جمله حیوان، گیاه و حتی انسان هستند که هر کدام به شکلی وارد محیط زندگی انسان‌ها شده و اینک طی کاوش‌های باستان‌شناسی یا دیگر روش‌های نمونه‌برداری گردآوری می‌شوند. این دست داده‌ها اهمیت فراوانی برای بازسازی جنبه‌های مختلف محیطی و زندگی انسان دارند. تفاوت‌گذاری میان دست‌ساخته و زیست‌مانده ساده است؛ به‌عنوان مثال استخوان‌های جانوری که طی فرآیند تغذیه در یک محوطه باستانی نهشته شده زیست‌مانده است اما اگر انسان با اندکی دستکاری از این قطعه استخوان مجسمه‌ای بسازد این شیء را دست‌ساخته می‌نامند. انواع مختلفی از بقایای باستانی از استخوان و چوب تا گرده گیاهان در این دسته جای می‌گیرند که هرکدام حوزه مطالعات تخصصی خود را دارند. باستان‌گیاه‌شناسی، باستان‌گرده‌شناسی، باستان‌جانورشناسی و باستان‌قوم‌گیاه‌شناسی نمونه‌هایی از تخصص‌های مرتبط با این دسته هستند. در تصویر ۳ تعدادی از مطالعات

تصویر ۳. برخی از مطالعات تخصصی بر استخوان‌های انسانی

Fig. 3. Selected Professional Studies on Human Skeletal

فراهم آورده و همچنین اطلاعاتی از سه گروه داده‌های باستان‌شناختی بالا در لایه‌های محوطه‌ها را فراهم می‌آورند. تفاوت این حوزه با دسته پیشین در روش برداشت اطلاعات آنهاست که اغلب به شیوه غیرتخریبی^۱ انجام می‌شود. این دسته را می‌توان به دو زیرمجموعه علوم تخصصی و مهارت‌ها تقسیم کرد که شامل شیوه‌های متنوعی از گردآوری اطلاعات و ابزارها می‌شود. از جمله این علوم تخصصی می‌توان به باستان‌شناسی استقرار، باستان‌اقلیم‌شناسی و باستان‌زمین‌شناسی اشاره کرد. از جمله پرکاربردترین حوزه‌های این دسته، باستان‌شناسی استقرار^۲ است که در آن انواعی از مهارت‌های تخصصی مانند GIS و ژئوفیزیک و ابزارهایی مانند پهپاد استفاده می‌شود. رشته‌ها و شاخه‌های مختلف دیگری مانند باستان‌شناسی زیر آب، قوم‌باستان‌شناسی و باستان‌شناسی تجربی نیز وجود دارند که اطلاعات و نتایج آنها به‌طور جداگانه یا در ترکیب با مطالعات باستان‌شناسی مورد استفاده قرار می‌گیرند.

در بالا برخی از مهم‌ترین حوزه‌های تخصصی مورد نیاز به منظور علمی شدن مطالعات میدانی باستان‌شناسی در ایران فهرست شده‌اند. بهره بردن از دانش چنین متخصصانی از ضرورت‌های یک مطالعه میدانی باستان‌شناسی به‌روز و کارآمد است. دوروش برای تأمین نیروی انسانی این

تخصص‌ها را می‌توان پیشنهاد داد هرچند فراهم آوردن امکانات و زیرساخت‌های آزمایشگاهی و فنی مورد نیاز دانش‌آموختگان این تخصص‌ها بی‌شک مقوله‌ای هزینه‌بر و بعضاً دشوار خواهد بود. روش اول، جذب مدرسان برجسته بین‌المللی برای آموزش تعدادی دانشجوی ممتاز در هرکدام از شاخه‌ها و زیرشاخه‌ها تخصصی فوق در مقاطع مختلف تحصیلی است. این شیوه به بومی شدن بسیاری از تخصص‌ها در ارتباط با مطالعات باستان‌شناسی منجر می‌شود. یکی از چالش‌های این شیوه توانایی دانشجویان برای درک مفاهیم آموزشی به زبان علمی بین‌المللی است. از این‌رو، برگزاری دوره‌های فشرده آموزش زبان انگلیسی پیش از شروع و در حین آموزش تخصصی باید مورد تأکید قرار گیرد. در روش دوم، اعزام شماری از دانشجویان به مراکزهای آموزشی معتبر بین‌المللی برای فراگیری تخصص‌های مورد نیاز مطالعات باستان‌شناسی است. در این راستا، علاوه بر دانشجویان رشته باستان‌شناسی می‌توان از فارغ‌التحصیلان رشته‌های نزدیک و مرتبط با آن حوزه تخصصی نیز بهره برد. به‌عنوان مثال، فارغ‌التحصیلان مقطع کارشناسی رشته‌های زیست‌شناسی گیاهی و جانوری می‌توانند گزینه‌های مناسبی برای فراگیری تخصص‌های باستان‌گیاه‌شناسی و باستان‌جانورشناسی باشند.

¹ non-destructive

² settlement archaeology

تصویر ۴. باستان‌فلزشناسی
Fig. 4. Archaeometallurgy

منشورها و ضوابطی برای ممانعت از سرقت آثار فرهنگی و منابع زیست‌محیطی تدوین شده اما برخی کشورهای همچنان به شکل‌های مختلف از تملک غیرقانونی این منابع برای ساختن پایه‌های قوی‌تر اقتصادی و غنا بخشیدن به موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی خود استقبال می‌کنند. ذهنیت «عتیقه‌یابی» و کسب ثروت از طریق فروش این منابع، میراثی است که از عصر کاشفان اولیه برای مردم جوامع توسعه‌نیافته برجا مانده و هر روز زخمی بر پیکر شکننده و رنجور محیط‌زیست و میراث فرهنگی این کشورها وارد می‌سازد.

برای پایان دادن به این سنت خسارت‌بار، آگاهی‌بخشی به عموم مردم و ایجاد تعهد نسبت به حفاظت و مراقبت از میراث فرهنگی (و محیط‌زیست) باید از اولویت‌های

ترویج مفهوم و آموزش باستان‌شناسی برای افراد جامعه

مانند محیط‌زیست، افراد جامعه به‌شکلی منظم یا اتفاقی با میراث فرهنگی و بقایای حیات پیشینیان خود مواجه و درگیر می‌شوند. هر دوی این حوزه‌ها از منابع بی‌نهایت ارزشمند و عمدتاً تجدیدناپذیر جوامع انسانی هستند. حاصل فعالیت میلیون‌ها سال روندهای طبیعی و هزاران سال روندهای فرهنگی چیزی را تشکیل می‌دهند که اینک به‌عنوان محیط‌زیست و میراث فرهنگی در فضای زندگی پیرامون ما گسترده شده است. پس از رنسانس و انقلاب صنعتی این عرصه‌ها به‌شکلی فزاینده مورد تهدید و تخریب قرار گرفت و ولع جوامع غربی برای غارت و تملک منابع و یادمان‌های فرهنگی-تاریخی آسیب‌های جبران‌ناپذیری به جوامع سراسر دنیا وارد آورد. اگرچه مدتی است

تصویر ۵. باستان‌استخوان‌شناسی
Fig. 5. Osteoarcheology

متحول ساختن ذهنیت‌ها در باب نحوهٔ برخورد افراد در مواجهه با آثار تاریخی-فرهنگی بهره برد. بدین‌منظور، وارد کردن مفاهیم باستان‌شناسی به مجموعه درس‌های دانش‌آموزان و بازدید از کاوش‌های باستان‌شناسی و تمرین کاوش به‌شکل شبه‌باستان‌شناسی می‌تواند بسیار کارآمد باشد. این آموزش‌ها علاوه‌بر تغییر رویکرد کل جامعه نسبت به میراث فرهنگی می‌تواند زمینه‌ساز علاقه‌مندی نسل جدید برای ورود مطمئن به عرصهٔ آموزش باستان‌شناسی در مقطع تحصیلی دانشگاهی باشد. در رده‌های سنی بالاتر برگزاری دوره‌های آموزش تجربی و همچنین تعریف باستان‌شناسی و دستاوردهای مطالعاتی آن از طریق ابزارهای جذاب‌تر رسانه‌ای (مانند انواع

تصمیم‌گیرندگان جامعه باشد. به موازات تجدید ساختار در زمینهٔ آموزش باستان‌شناسی که در بالا به آن پرداختیم نباید از آموزش مفاهیم پایهٔ باستان‌شناسی برای قشرهای مختلف جامعه غافل بود.^۱ یکی از مهم‌ترین رده‌های سنی و جمعیتی کشور که توان تغییر در افکار و ذهنیت بخش عمده‌ای از جامعه نسبت به میراث فرهنگی را دارند نسل جدید جمعیتی هستند. به‌لطف تحولات فرهنگی-اجتماعی دهه‌های اخیر، این نسل به توان اثربخشی بسیار بیشتری بر ذهنیت و دانش اعضاء خانواده و در مقیاسی بزرگ‌تر روی افکار عمومی جامعه دست یافته است. ازاین‌رو، باید از ظرفیت آنها برای بازسازی دیدگاه‌ها نسبت به چستی و اهمیت باستان‌شناسی و

^۱ استخدام باستان‌شناسانی با روابط عمومی بالا در بسیاری از سازمان‌های دولتی می‌توانست گام بزرگی برای شکل‌گیری و ایجاد حس مسؤلیت همگانی در برابر میراث فرهنگی کشورمان باشد؛ موردی که در برنامهٔ هفتم توسعه اثری از اندیشیدن به آن دیده نمی‌شود.

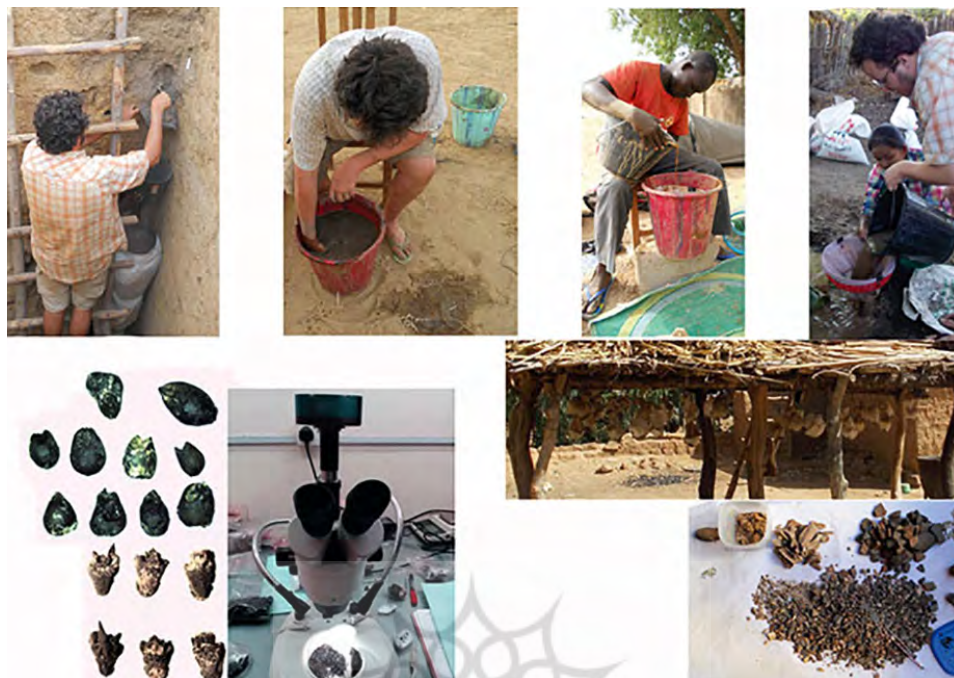
تصویر ۶. باستان‌آسیب‌شناسی
Fig. 6. Paleopathology

بی‌اعتنایی به رقابت‌پذیری در زمینه دانش بین‌المللی و اعطای آسان «مدرک» به متقاضیانی که بسیاری از آنها «باستان‌شناسی» اولویت اول در گزینش رشته تحصیلی‌شان نبوده در نهایت به شرایطی ختم می‌شود که امروزه شاهد آنیم. اگرچه ممکن است تعدادی از خوانندگان این نوشتار، بنا به مصالح خود آن را «اغراق در سیاه‌نمایی» بدانند اما برآوردی واقع‌نگر از توان علمی فارغ‌التحصیلان دانشگاهی ما نشان‌دهنده بحرانی عمیق و پیش‌رونده در عرصه آموزش باستان‌شناسی در سراسر کشور است. در حوزه اجرایی، ماحصل این ضعف آموزشی برای محدود افرادی که در سازمان میراث فرهنگی و گردشگری جذب شده‌اند، بی‌علاقگی نسبت به خواندن و ناتوانی در نوشتن است. شمار محوطه‌هایی که در راستای مأموریت‌های درون سازمانی توسط

مستندهای علمی) می‌تواند در آگاهی‌بخشی به جامعه و هدایت افکار متمر ثمر باشد.

برآیند

باستان‌شناسان ایرانی که طی دهه‌های اخیر در دانشگاه‌های معتبر جهانی آموزش دیده‌اند یا آنهایی که در گروه‌های مشترک تحقیقاتی حضور داشته‌اند و محققان داخلی که از طریق مقاله‌ها و کتاب‌های بین‌المللی با دنیای متحول و پویای علم باستان‌شناسی مدرن آشنا شده‌اند، به خوبی اهمیت آموزش تخصصی و متمرکز در شاخه‌های مرتبط با این رشته را مشاهده و درک کرده‌اند. بر این مبنای، فقط در زمان مقایسه دو شیوه داخلی و بین‌المللی است که می‌توان تفاوت در کیفیت و چگونگی آموزش‌های ما را درک کرد. چشم بستن بر پیشرفت‌های جهانی در حوزه باستان‌شناسی،

تصویر ۷. باستان گیاه‌شناسی
Fig. 7. Archaeobotany

یا نتوانسته‌اند سطح علمی-آموزشی خود را بالا برده و آن را به معیارهای بین‌المللی نزدیک سازند. هرچند به نظر نمی‌رسد بتوان سازمان آموزش عالی را در چنین زمینه‌هایی پاسخگو کرد اما نسل جوان دانشجویان باستان‌شناسی ایرانی نباید از تلاش برای مطالبه‌گری از متولیان این سازمان و دستیابی به علم روز بازایستند. هم‌کلام با یکی از استادان گرامی‌ام که معتقد است «در بیشتر موارد، بهترین خدمت باستان‌شناسان ما حفاری نکردن در محوطه‌های باستانی است» معتقدم تا زمان بازنویسی کل برنامه آموزشی و تحول واقعی در کیفیت آموزش‌ها، بهترین خدمت گروه‌های آموزش باستان‌شناسی ما به نسل جوان، تعطیل کردن کامل این گروه‌ها و هدایت دانشجویان به سمت رشته‌های به‌روزتر و مورد توجه‌تر در عرصه آموزش عالی کشور است.

برخی کارمندان حفاری و گمانه‌زنی شده و اکنون هیچ گزارش و تصویری از آنها موجود نیست بیش از حد تصور است.

اگرچه طی دهه‌های گذشته شمار معدودی از دانشجویان توانسته‌اند به دانشگاه‌های خارجی راه یافته و در برخی از زمینه‌ها به تخصص لازم دست یابند اما در بازگشت، به دلیل نبود زیرساخت‌ها و برنامه آموزشی مدون، هیچ‌کدام نتوانسته‌اند به‌شکلی مؤثر از دانش خود برای تربیت متخصص استفاده کنند. در حال حاضر رسیدن به اهداف فوق و آموزش دادن متخصص برای تمامی حوزه‌هایی که در بالا فهرست شدند بیشتر شبیه به نوشتن «فهرست آرزوها» است تا برآوردی واقعی از ظرفیت‌ها و اولویت‌های موجود در نظام آموزشی ایران. گروه‌های آموزشی باستان‌شناسی ایران باید توضیح دهند چرا نخواسته

Bibliography | کتاب‌نامه

- fore Dynastic Formation and Expansion", *History of Islam and Iran*, No. 20: 143-165 (in Persian).
- ملک‌شهمیرزادی، صادق. (۱۳۶۵). «اشاره‌ای مختصر بر تحول باستان‌شناسی ایران»، اثر، شماره ۱۲، ۱۳، ۱۴: ۶۰-۱۳۳.
- Malek Shahmirzadi, Sadegh. (1986). "A Brief Review on the Evolution of Archaeology in Iran", *Asar*, No. 12, 13, 14: 60-133 (in Persian).
- ملک‌شهمیرزادی، صادق. (۱۳۶۶). «مروری بر تاریخچه مطالعات باستان‌شناسی در ایران»، باستان‌شناسی و تاریخ، سال اول، شماره دوم: ۵۷-۷۳.
- Malek Shahmirzadi, Sadegh. (1987). "A Glimpse at the History of Archaeological Research in Iran", *Archaeology and History*, Year 1, No. 2: 57-73. (in Persian).
- ملک‌شهمیرزادی، صادق. (۱۳۷۸). ایران در پیش از تاریخ، معاونت پژوهشی سازمان میراث فرهنگی کشور.
- Malek Shahmirzadi, Sadegh. (1999). *Iran in the Prehistoric Era*. Deputy of Research, ICHTO Organization. (in Persian).
- هرینک، ارنی. (۱۳۷۶). سفال ایران در دوره اشکانی، ترجمه حمیده چوبک، انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور.
- Hearinck, Ernie. (1997). *Iranian Pottery During the Arsacid Period*. Translated by Hamideh Chubak. ICHTO Publications. (in Persian).
- یداللهی، سیمیا؛ یلوه‌ای، عباس. (۱۳۸۹). «نگاهی تحلیلی به باستان‌شناسی و جایگاه آن در ایران»، مطالعات باستان‌شناسی، بهار و تابستان ۱۳۸۹، شماره ۳: ۱۸۳-۲۰۰.
- Yadolahi, Sima, Yalveii, Abbas. (2010). "An Analytical Glance on Archaeology and Its Status in Iran", *Archaeological Research*, No. 3: 183-200 (in Persian).
- پروین‌زاد، مهدی. (۱۳۸۹). «نقش بیش در دانش باستان‌شناسی، گفت‌وگو با استاد علی‌اکبر سرفراز»، کیهان فرهنگی، شماره ۳-۲۸۲: ۲۹-۵.
- Parvinzad, Mehdi. (2010). "The Role of Intuition in the Science of Archaeology: Interview with Master Ali Akbar Sarfaraz", *Keyhan-e Farhang*, No. 282-3: 5-29 (in Persian).
- علیزاده، عباس. (۱۳۸۰). توری و عمل در باستان‌شناسی با فصل‌هایی در زیست‌شناسی تحولی و معرفت‌شناسی، سازمان میراث فرهنگی کشور، پژوهشکده باستان‌شناسی.
- Alizadeh, Abbas. (2001). *Methods and Theories in Archaeology (With Chapters on Evolutionary Biology and Epistemology)*. Iranian Cultural Heritage Organization (in Persian).
- فرجامی‌راد، مهدخت. (۱۳۸۹). «پژوهشی نو در گاهنگاری گوردخمه قیزقاپان (کردستان عراق)»، پژوهش‌های باستان‌شناسی مدرس، سال دوم، شماره سوم: ۷-۱۶.
- Farjamirad, Mahdokht. (2010). "New Research on the Chronology of Qizqapan (Kurdistan, Iraq)", *Semiannual Journal of Archaeology, Art History and Interdisciplinary Studies*, Modares University, Vol. 2, No. 3: 7-16 (in Persian).
- سرفراز، علی‌اکبر، فیروزمندی، بهمن. (۱۳۸۶). باستان‌شناسی و هنر دوران تاریخی ماد، هخامنشی، اشکانی و ساسانی، تهران، انتشارات مارلیک.
- Sarfaraz, Ali Akbar; Firuzmandi, Bahman. (2007). *The Archaeology and Art of Median, Achaemenid, Arsacid, and Sassanid Periods*. Tehran: Marlik Publication (in Persian).
- ملازاده، کاظم؛ طاهری دهکردی، معصومه. (۱۳۹۲). «مطالعه جغرافیای تاریخی ماد پیش از تشکیل پادشاهی و گسترش آن»، مجله تاریخ اسلام و ایران، شماره ۲۰: ۱۴۳-۱۶۵.
- Molazadeh, Kazem; Taheri Dehkordi, Masumeh. (2013). "Historical Geography of Medians Be-
- Gannon, Frank. (2006). "What is a PhD?" *EMBO Reports*, Vol. 7, No. 11: 1061.
- Grant, Jim, Gorin, Sam Fleming, Neil. (2002). *The Archaeology Course Book, an Introduction to Study Skills, Topics and Methods*, Routledge.
- Graves, David Elton. (2015). *Biblical Archaeology Volume 1: An Introduction with Recent Discoveries that Support the Reliability of the Bible*, Electronic Christian Media Moncton, New Brunswick, Canada.
- Golnar, Mehran. (1997). "Higher Education in

English

- Beck, Wendy. (2008). *Benchmarking Archaeology, Degrees in Australian Universities*, Booklet at the Teaching and Learning Centre, University of New England, Australia.
- Boas, Frans. (1940). *Race, Language and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Finlay, John. (2020). *A Degree in a Book: Art History: Everything You Need to Know to Master the Subject - in One Book!* Arcturus Publishing Limited, Singapore.

- Iran", *Asian Higher Education: An International Handbook and Reference Guide*. Westport, CT: Greenwood Press, USA.
- Langer, Christian; Fernández-Götz, Manuel. (2020). "Boundaries, Borders and Frontiers: Contemporary and Past Perspectives", *Journal for Ancient Studies*, Special Vol. 7: 33-47.
- Negahban, Ezat O. (2003). "Mohammadabad Kharreh Caravansary: Field Institute of Archaeology, Tehran University", In Naomi F. Miller; Kamyar Abdi (eds.), *Yeki Bud, Yeki Nabud, Essays on the Archaeology of Iran in Honor of William M. Sumner*, Cotsen Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles, 276-288.
- Berking, Jonas (ed.). (2018). *Water Management in Ancient Civilizations*, Berlin, Studies of the Ancient World, 53.
- Leila Papoli-Yazdi. (2022). "Confessions of a Green Notebook: Reading Unpublished Documents About the Oppression of Iranian Archaeology Professors During the 1980s", *Journal of the World Archaeological Congress*.
- Park, C. (2007). Redefining the Doctorate. Retrieved from <https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/redefining-doctorate>.
- Shanks, Michael. (1998). "The Life of an Artifact in an Interceptive Archaeology", *Fennoscandia archaeologica* XV.

© 2025 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. [Open Access](#).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

The ethical policy of Caspian is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Caspian Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Caspian. The ethical policy of Caspian is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.